

Trabzon İlahiyat Dergisi
Trabzon Theology Journal
ISSN 2651-4559 | e-ISSN 2651-4567
TİD, cilt / volume: 7, sayı / issue: 1
(Bahar / Spring 2020): 235 - 277

**Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-Sifât* Adlı Eseri Özelinde Ehl-i Hadîs'in
Haberî Sifât Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım**

A Different Approach to Reporting Adjustment of Ahl al-Hadîth in the
Significant Work of Bayhakî Named al-Asmâ wa al-Sifât

Muhammet Ali Asar

Dr., Karatekin Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Hadis Anabilim Dalı
PhD., Karatekin University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Hadith
Çankırı/Turkey

e-mail: muhammetali.asar@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3672-5885>

DOI: 10.33718/tid.723421

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 1 Nisan / April 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: 4 Haziran / June 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Atıf / Citation: Muhammet Ali Asar, "Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-Sifât* Adlı
Eseri Özelinde Ehl-i Hadîs'in Haberî Sifât Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım",
Trabzon İlahiyat Dergisi 7/1 (Bahar 2020): 235 - 277.

web: <http://dergipark.gov.tr/tid>

mailto: trabzonilahiyatdersisi@gmail.com

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit
edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism
detected.

Copyright © Published by Trabzon Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Trabzon University, Faculty of Theology,

Trabzon, 61080 Turkey.

Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-Sifât* Adlı Eseri Özelinde Ehl-i Hadîs'in Haberî Sifât Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım

Öz

Hicri beşinci asır, İslâmî ilimlerde etkileri günümüze kadar ulaşan önemli şahsiyetlerin yetiştiği ve temel kaynakların telif edildiği bir dönemdir. Bu dönemde, İslâmî ilimlerin hemen her dalında eser telif eden ilmi şahsiyetlerden birisi de Beyhakî'dir (ö. 458/1066). Beyhakî'nin eserlerinden, dönemindeki ilmî ve fikrî meselelere duyarsız kalmadığı anlaşılmaktadır. Bu dönemin aktüel tartışma konularından birisi Allah'ın sıfatları meselesidir. Konu bağlamında meydana gelen tartışmaların İslam'ın siyasi ve itikâdî tarihine ciddi etkileri olmuştur. Bu tartışmaların etkisi hadis kaynaklarına da yansımış ve hadis literatüründe erken dönemden itibaren bu mesele etrafında bir edebî tür oluşmuştur. Bu alanda telif edilen eserlerin bir kısmı *el-Esmâ ve's-sifât* olarak isimlendirilmiştir. Beyhakî de, Ehl-i sünnet'in delillerini güçlendirmek ve bidatleri ortadan kaldırmak üzere *el-Esmâ ve's-sifât* adlı eserini yazmıştır. Bu makalede, Beyhakî'nin İslâmî ilimler tarihindeki yerine işaret edilmekte, *el-Esmâ ve's-sifât* adlı eseri muhteva ve metot açısından incelenmekte, Beyhakî'nin bu eser özelinde Allah'ın haberî sıfatlarına yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bu çerçevede şu somut sorulara cevap aranmaktadır. "Beyhakî, haberî sıfatları kabul etme, anlama ve yorumlama konusunda Ehl-i hadîs'in ilk dört asırdaki egemen görüşünü benimsemekte midir?", "Bu sıfatlara yaklaşımı Ehl-i hadîs'ten farklı mıdır?", "Bu konuda kendisinden sonraki hadisçiler üzerindeki etkisi nedir?" Makalede, Beyhakî'nin Kur'an ve sünnette geçen ve Allah'a nispet edilen vech, 'ayn, yed gibi müteşâbih lafızları, sıfat olarak kabul ettiği ve bu sıfatları yorumladığı ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Hadis, Beyhakî, el-Esmâ ve's-sifât, Ehl-i hadîs, Haberî Sifât, Te'vil.*

A Different Approach to Reporting Adjustment of Ahl al-Hadîth in The Significant Work of Bayhakî Named al-Asmâ wa al-Sifât

Abstract

The fifth century after the Hijra is a period of time in which important figures lived whose effects on Islamic sciences reach to our time and the basic resources are compiled. At that period of time, Beyhaqî was one of the authors who wrote books on almost all of the basic branches of Islam. It can be derived from Beyhaqî's books that he didn't remain insensitive to present day's matters. One of the current issues at that time was the case of attributes of Allah. The arguments related to this topic had serious effects on the history of Islamic politics and faith. Besides, the effects of these disputes are reflected on hadith resources and it revealed a literature related to this topic. Some of the books written on this topic are named al-Asmâ wa al-Sifât. Beyhaqî wrote his book al-Asmâ wa al-Sifât to strengthen the evidences of Ahl al-Sunnah and remove bid'ahs. In this article, Beyhaqî's position in the history of Islamic sciences is pointed out, his book al-Asmâ wa al-Sifât is studied in terms of its content and method, Beyhaqî's approach on habari attributes of Allah is tried to be identified. Within this scope, we are looking for answers to these concrete questions. "Did Beyhaqî accept Ahl al-Hadîth's dominant view of the first four century about accepting,

understanding and interpreting habari attributes of Allah? Is his approach to these attributes different from Ahl al-Hadîth? What is his effect on his successors about this topic? In this article it is pointed out that the mutashabih utterances (lafız) such as vech (face), 'ayn (eye) and yed (hand) which are mentioned in Qur'ân and Sunnah and that are referring to Allah, are accepted and interpreted as attributes of Allah by Beyhaqî.

Keywords: *Hadîth, Beyhaqî, al-Asmâ wa al-Sifât, Habarî Sifât, Ahl-al Hadîth, Ta'wîl.*

Giriş

Allah'ın sıfâtları meselesi erken dönemlerden itibaren siyasi, itikâdî ve ilmi açıdan İslam düşünce tarihini en çok etkileyen konulardan birisidir. Bu çerçevede oluşan farklı görüş ve tartışmalar itikâdî ayrılıkların derinleşmesine, birçok eserin telifine, meselenin siyasallaşarak İslam tarihinde köklü kırılmaların neşet etmesine sebep olmuştur.¹

Sıfât kelimesi, Kur'an'da sıfât şeklinde hiç yer almazken, Allah'tan övgüyle bahseden kelimeler için el-Esmâü'l-hüsna tabiri kullanılmaktadır (el-İsrâ 17/110; Tâhâ 20/8). Birçok rivayette de bu isimler zikredilmektedir.² Ayrıca Kur'an'da ve hadis rivayetlerinde vech (yüz), 'ayn (göz), yed

- 1 Mu'tezilî olmayan fakihlerin ve Ehl-i hadîs'in inanç ve düşünceleri üzerinde baskı ve şiddet uygulamaktan kaynaklanan mihne siyasetinin ortaya çıkışında Mu'tezilî kelâmcıların Abbâsî halifesini etkilemesinin rol oynadığı kabul edilmektedir. Mihne hâdisesi, Abbâsî halifelerinden Me'mûn'un, h. 218 yılında Bağdat valisine bir mektup yazarak Yahyâ b. Maîn, Züheyr b. Harb gibi önde gelen hadis âlimlerini, ilk defa Dimaşk'ta Ca'd b. Dirhem tarafından ortaya atılan Kur'an'ın mahlûk olduğu (halku'l-Kur'ân) fikri konusunda sorguya çekmesini istemesi ve Kur'an'ın mahlûk olduğunu benimsemeyenlere resmî görev verilmemesini, onların şahitliklerinin kabul edilmemesini emretmesiyle başlamıştır. Bu görüşü kabul etmeyen hadisçiler başta Ahmed b. Hanbel olmak üzere sürgün ve hapisane cezasıyla cezalandırılmışlardır. Hayrettin Yücesoy, "Mihne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 30: 26-28. Bu süreç halife Mu'tasım ve Vâsık dönemlerinde de devam etmiş, on altı yıl kadar sürmüştür. Halife Mütevekkil'in Kur'an'ın mahlûk olması tartışmalarını yasaklamasıyla sona ermiştir. Bu süreç Ehl-i hadîs'in "Red", "Sünne", "İmân" adı altında eleştiri edebiyatının ortaya çıkmasında en önemli etken olmuştur. Bu olay ayrıca cerh ve ta'dîle etki etmiş, hem hadis ravileri hakkındaki değerlendirmelerde, hem de hadis âlimlerinin birbirleriyle ilişkilerinde belirleyici olmuştur. Bu olayın etkileri hicrî üçüncü asırda tasnif edilen temel hadis kaynaklarına da yansımıştır. Daha sonra koyu bir Eş'arî taraftarı olan Nizâmülmülk, Nizâmiye medreselerinde Gazâlî ve Cüveynî gibi Eş'arî âlimleri görevlendirerek Mu'tezile'nin etkisini kırmış, böylece Mu'tezile hem fikren, hem ilmen, hem de siyaseten ciddi manada zayıflamıştır. Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018), 77-106. Mihne süreciyle birlikte ilmî ve fikrî bir ekol olma sürecini hızla tamamlayan Ashâbu'l-hadîs hareketi kendi fikriyatını tamamen hadislerden anlaşılan zâhiri anlamlar üzerine kurmuş ve itikâdî konularda her türlü yorumu şiddetle karşı çıkmaya devam etmiştir. Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 110.
- 2 Ebû İsa et-Tirmizî, *Sünen*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975), "Deavât", 82; Ebû Abdullah Muhammed İbn Mâce, *Sünen*, thk. M. Fuad Abdülbâkî (B.y: Dâru İhyâi't-türâsi'l-Arabî, ts), "Dua", 10; Ebû Abdullah Muhammed en-Ney-sâbü'rî Hâkim, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1990), 1: 21; Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 2003), 10: 48.

(el) gibi haberî sıfatlar çokça geçmekte, hadisçiler bu rivayetleri sıfat hadisleri olarak isimlendirmektedir.³

Sıfatlar konusu, sahâbe devrinin sonu ile hicrî ikinci yüzyılın başından itibaren tartışılmaya başlanmıştır. Cehm b. Safvân'ın (ö. 128/745) sıfatlar konusunda teşbîh ve tecsîmi benimseyenlere karşı ta'tîl görüşünü ileri sürmesiyle konunun sorun haline gelmeye başladığı iddia edilmektedir.⁴ İmam Mâlik'in (ö. 179/795) şu sözleri hem konunun problem haline gelme zamanını hem de konu çerçevesinde oluşan görüş farklılıklarını göstermesi açısından dikkat çekmektedir:

“Kaderiyye'nin ve Cehmiyye'nin görüşlerini beyan ettiği dini konularda konuşmayı hem ben hem de beldemizdeki âlimler kerih görmektedir. Amelî bir konuya tekâbül etmeyen dini meselelerde görüş beyan etmekten hoşlanmam. Allah'ın isim ve sıfatları hakkında ve usûlü'd-dîn konusunda sükût etmek bana daha sevimli gelmektedir. Çünkü ben, Medinenli âlimlerin amelî konuların dışındaki dini konularda konuşmayı yasakladıklarına şahit oldum.”

Mâlik, böylece amelî konularda görüş beyan etmenin mubah olduğunu, Cehmiyye ve Kaderiyye'nin Allah'ın isimleri ve sıfatları gibi konularda görüş beyan ettiklerini, hem kendi dönemindeki âlimlerin hem de önceki hadisçilerin bunu uygun görmediğini belirtmekte; ancak bidat ehlinde olan Mu'tezile ve diğer fırkaların bu konularda görüşlerini açıklamaya devam ettiklerini söylemektedir.⁵

İmam Mâlik'in de işaret ettiği gibi selevin sustuğu konularda kelimeler etmek Mu'tezile'nin metodudur. Kelamcılar bu konularda görüşlerini beyan ederken te'vîl yoluna başvurmuşlar, makul bulmadıkları gerekçesiyle birçok rivayeti reddedebilmişlerdir. Kelamcı-hadisçi tartışmasının temelini müteşâbih ayetler ve Allah'ın sıfatları konusundaki farklı yaklaşım tarzları oluşturmaktadır. Hicrî üçüncü asrın başlarından itibaren mihne süreci ile birlikte her iki grubun birbirlerine karşı yaklaşımları sertleş-

3 Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdilber, *el-İstizkâr*, thk. Salim Muhammed Ata (Beyrut: Dârü'l-kütübü'l-ilmîyye, 2000), 2: 513; Ebû Zekerîyya Yahya en-Nevevî, *el-Minhâc şerhu sahîh-i Müslim ibni Haccâc* (Beyrut: Dâru ihyâ't-türâsi'l-'Arabî, 1392/1972), 3: 19.

4 Bekir Topaloğlu, “Allah”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2: 486.

5 Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah İbn Abdilber, *Câmi'u beyâni'l-'ilm ve fadlih*, thk. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyri (Suudi Arabistan: Dâru ibni'l-Cevzi, 1994), 2: 938.

miş, hadisçiler kendi metotlarını hadislerden anlaşılan zâhiri manalar üzerine kurmuşlar ve itikâdî konularda her türlü yoruma şiddetle karşı çıkmışlardır. Buna mukâbil kelimacılar, hadisçileri dinde olmayan şeyleri rivayet etmekle, rivayet ettiklerini anlamamakla ve çelişkili rivayetlerde bulunmakla suçlamışlardır.⁶ Hadisçiler, Mu'tezile'ye, Muattıla, Cehmiyye gibi isimler verirken; Mu'tezile de, hadisçilere, Müşebbihe, Haşeviyye gibi isimler vermiştir.⁷

Kısaca işaret edildiği üzere hicrî üçüncü asırda şiddetlenen hadisçi-kelamcı çatışmasının üçüncü asırdan itibaren hadis edebiyatının içerisinde "tür edebiyatının" oluşmasına ciddi etkileri olmuştur. Bu tartışmalara bigâne kalamayan hadisçiler tasnif ettikleri eserlere bölüm veya konu başlığı eklemişler, bazı hadisçiler de kelimacıların görüşlerini reddetmek veya kendi görüşlerini zikretmek için eserler telif etmişlerdir. Bu bağlamda "Esmâ ve's-sıfât", "Redd", "Îmân", "Sünne" ve "Tevhîd" gibi isimler altında zengin bir hadis edebiyatı türü oluşmuştur.

Buhârî'nin *el-Câmi'u's-Sahîh* adlı meşhur eseri hem ilgili bölümleri hem de bâb başlıkları itibariyle konu açısından önemli bir örnektir. Eserdeki, "Kitâbü'l-Îmân" bölümü muhtevası, muhtevanın alt bölümlere dağılımı ve bunların başlıklandırılması, Buhârî'nin "sahîh hadisleri toplama" genel amacı dışında başta Mürcie, Hâriciye ve Mu'tezile olmak üzere, bu konuda döneminin yaygın dînî, siyâsî ve felsefî akımlarını eleştirip onlara naslara dayanarak karşı çıkmasını simgelemektedir.⁸ Eserin son bölümünü teşkil eden "Kitâbü't-tevhîd" ise hem bâb başlıkları hem de içeriğindeki rivayet örgüsü ile Buhârî'nin sıfâtlarla ilgili görüşlerini net bir şekilde yansıtmaktadır.⁹ Nitekim eserin Müstemlî (ö. 376/986) nüshasında bu

6 Geniş bilgi için bk. Talat Koçyiğit, *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1984). Koçyiğit, eserinde hadis ve sıfâtlar, hadisçilerin sıfâtlar hakkındaki görüşleri, hadis ve kader, hadisçiler ve kader meselesi, hadis ve rü'yetullah ve hadisçilere göre rü'yetullah gibi başlıklarla konuyu işlemede, hadisçilerin kelimacılara karşı kullandıkları argümanları ortaya koymaktadır. Ömer Özpınar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 107-113.

7 Kemal Işık, *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967), 57-59.

8 Geniş bilgi için bk. Emin Aşıkkutlu, "Buhârî Döneminde İmanla İlgili Yaklaşımlar ve Sahîh'inin İmân Bölümü Çerçevesinde Buhârî'nin İmân Yaklaşımı", *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2000): 59-83

9 Kamil Çakın, "Kitâbü't-Tevhidin Bâb Başlıklarına Göre Buhârî'nin Tevhîd Anlayışı",

bölümün adı "Kitâbü't-tevhîd ve'r-red ale'l-cehmiyye ve gayrihim" şeklindedir.¹⁰

Mâlik'in (ö. 179/795) *el-Muvatta'*ındaki "Kader" bölümü; Buhârî ve Müslim'in (ö. 261/875) *es-Sahîh*'leri ile Tirmizî (ö. 279/893) ve Nesâî'nin (ö. 303/916) *es-Sünen* 'lerindeki "îmân" bölümleri konu ile ilgili rivayetleri barındırmaktadır. Ebû Dâvûd'un (ö. 275/889) *es-Sünen* 'inde "kitâbü's-sünne" ve İbn Mâce'nin (ö. 273/886) *es-Sünen* 'indeki "mukadime" bölümleri de konuyla ilgili rivayetlerin yoğunlaştığı bölümlerdir. Bunların dışında, câmi, musannef, müsned türü eserlerde konuyla ilgili çok sayıda rivayet yer almaktadır.

Buhârî, sıfâtlar ile ilgili görüşlerini sadece *Sahîh* adlı eserinde değil Mu'tezile'yi ve görüşlerini tenkidi esas alan "*Halku ef'âli'l-ibâd*" adlı eseri telif ederek de ortaya koymaktadır. O bu eserinde Mu'tezile'nin Ehl-i hadîs'i müşebbihe olarak isimlendirmesine karşın; asıl Müşebbihe'nin Cehmiyye olduğunu, çünkü onların Allah'ı sağira, dilsize ve puta benzetiklerini belirtmektedir.¹¹ Buhârî, *Sahîh* adlı eserinin çeşitli bölümlerinde de hemen hemen bütün itikâdî mezhepleri eleştirmiş, Mu'tezile'yi ise hem düşünceleri hem de özellikle tercih ettiği yöntem bakımından tenkit etmiştir.¹²

Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *er-Redd ale'z-zenâdika ve'l-cehmiyye*, İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *Te'vîlü muhtelif'l-âdîs ve el-İhtilâf fi'l-lafz*, Ebû Said Osman ed-Dârimî'nin (ö. 280/893) *en-Nakzu alâ Bişr el-Merîsî*, Nesâî'nin (ö. 303/915) *Kitâbü'n-nu'ût: el-Esmâ ve's-sıfât*; İbn Huzeyme'nin (ö. 311/924) *Kitâbü't-tevhîd*; Dârekutnî'nin (ö.385/995) *Kitâbü's-sıfât*; İbn Mende'nin (ö. 395/1005) *Kitâbü't-tevhîd ve marifeti es-mâillâh ve sıfâtih* adlı eserleri bu, tür edebiyatının erken dönemde telif edilen meşhur örneklerindedir.

Yukarıda Buhârî'nin hangi saiklerle *Halku ef'âli'l-ibâd* eserini telif ettiğine kısaca işaret edilmişti. Ondan yaklaşık elli yıl sonra bu konuda

---

Dini Araştırmalar 7/20 (ts.): 425-432.

10 Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-bârî şerhu sahihi Buhârî*, thk. M. Fuad Abdülbâkî (Beyrut: Dârü'l-marife, 1379/1959), 13: 344.

11 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Halku ef'âli'l-ibâd ve'r-red 'ale'l-Cehmiyye ve ashâbi't-ta'til*, thk. Abdurrahman Umeyra (Riyad: Dârü'l-meârif, ts), 43.

12 Geniş bilgi için bk. Ali Akyüz, "İmam Buhârî'nin Yabancı Tesirlere Karşı Tavrı ve Bunun Eserlerine Yansımaları", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 11 (2003): 163-174.

meşhur eserini yazan İbn Huzeyme eserinin mukaddimesinde Muattıla, Kaderiyye ve Mu'tezile'in meclislerine katılan bazı talebelerin hak yoldan ve doğrudan sapabileceği endişesini duyduğu için ayetler ve sahih hadislerle dayanan, Allah'ın sıfâtlarına dair bir eser telif ettiğini belirtmektedir.¹³

İbn Huzeyme'den yaklaşık bir asır sonra yaşayan Beyhaki'nin (ö. 458/1066) döneminde de sıfâtlar çerçevesindeki tartışmalar devam etmekteydi. Hatta bu dönemde İslam ilim ve düşünce dünyasına etki eden Bâtıniye de çok etkindi. Hicrî üçüncü asrın ortalarında zuhur eden Bâtıniye, materyalist düşünceyi İslam dünyasında yayan, nasları dayanaksız ve delilsiz te'vîl ederek haramların helal sayılmasına sebep olan, insanları peygamberlere düşmanlığa götürecektik fikirleri ortaya atan ve idareleri hedef alan aksiyonlara öncülük eden bir yapıdır.¹⁴ Bunlarla mücadele edebilmek adına ünlü devlet adamı Nizâmülmülk (ö. 485/1092) Nizâmiye Medreselerini kurmuş ve devrin önemli iki büyük âlimi Cüveynî (ö. 478/1085) ve Gazâlî'yi (ö. 505/1111) bu medreselerde müderris olarak görevlendirmiştir. Böylece Eş'arî ve Şâfiî olan iki önemli müderris vasıtasıyla ilmen ve fikren Bâtınilerin İslam dünyasındaki etkisini kırmak istemiştir.¹⁵

Diğer taraftan bu asırda önceki yüzyıllarda ortaya çıkan itikâdî ve fikhî mezhepler birbirinden iyice uzaklaşmış, her biri kendisi dışındaki grupları Ehl-i bidat kabul ederek, bu kabule göre görüşlerini inşa etmişler ve birbirlerinin cenaze namazlarını kılmama, kestiklerini yememe, birbiriyle evlenmeme gibi uygulamalara gitmişler, birbirlerini Müslüman olmamakla bile itham edebilmişlerdir. Ashâbü'l-hadîs ise, Hz. Peygamber'in ve ashabının yolundan gidenlerin kendileri olduğunu iddia etmiş, kendilerini fırka-ı nâciye olarak isimlendirmişlerdir.¹⁶ Ehl-i hadîs'e yapılan eleştirilere cevap vermek ve Ehl-i hadîs'in faziletini izah etmek için ilk hadis usulü eserleri telif edilmiş,¹⁷ Taberânî'nin (ö. 360/971) *Mu'cemleri*,

13 Ebû Bekir Muhammed İbn Huzeyme, *Kitâbü'tevhîd ve isbâti sıfâti'r-Rabbi azze ve celle* (Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2004), 8-9.

14 Avni İlhan, "Bâtıniyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 5: 192-193.

15 Abdülkerim Özeydin, "Nizâmiye Medresesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 33: 191.

16 Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, 99.

17 Ebû Muhammed Abdurrahmân er-Râmehürmüzî, *el-Muhaddisü'l-fasıl beyne'r-râvi ve'l-vâî*, thk. Muhammed Accâc Hatib (Beyrut: Dârü'l-fıkr, 1984), 162; Ebû Abdullah

İbn Hibbân el-Büstî'nin (ö. 354/965) *Sahîh*'i, Lâlekâî'nin (ö. 418/1027) *Sünen*'i, Beyhakî'nin (ö. 458/1066) *es-Sünenü'l-kübrâ* ve *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr* adlı eserleri Ehl-i hadîs tarafından temel hadis kaynakları olarak tasnif edilmiştir.¹⁸

Beyhakî dönemindeki itikâdî ve fikhî tartışmalara duyarsız kalmamış¹⁹ Ehl-i hadîs perspektifinden konuları değerlendiren çok sayıda eser telif etmiştir.²⁰ Eserlerinin bin cüz olduğu rivayet edilmektedir.²¹ Onun

---

Muhammed en-Neysâbü'rî Hâkim, *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1977), 2-4; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* (Medine: Mektebetü'l-'ilmiyye, ts.), 8.

- 18 Yücel, *Hadis Tarihi*, 93-124. Mezkûr eserlerin temel özellikleri kendi dönemlerinde aktif olan bilimsel ortamı tasvir etmeleridir. Bu ortamın belirgin özellikleri arasında özel hadis eğitim merkezlerinin olmayışı, hadis öğrenimi için muhtelif şehirlere ve merkezlere hadis yolculuklarının yapılması, rivayetlerin hadis eda ve tahammül yollarıyla imla, kıraat, müzakere vb. şekillerde kaydedilmesi, kitapların yazım sisteminde isnadlı bilgi aktarımının hala aktif olması gibi özellikler zikredilebilir. Mehmet Emin Özafşar, *Hadis ve Kültür Yazıları* (Ankara: Kitâbiyât, 2005), 57.
- 19 Ebû'l-Abbâs Şemsüddin İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi ebnâi'z-zamân*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dâru sâdır, 1990), 75-76. Beyhakî, Şâfiî'nin eserlerini bir araya getiren ilk kişidir. Bundan dolayı İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö. 478/1085) "Beyhakî dışındaki her Şâfiî'nin, Şâfiî'ye minnet borcu vardır. Ancak mezhebine yardımcı olan eserlerinden dolayı İmam Şâfiî'nin Beyhakî'ye minnettar olması gerekir." sözünü söylemektedir. Şâfiî'nin Beyhakî'ye minnettar olmasını gerektirecek başka sebepler de vardır. Şâfiî fikhıyla ilgili çok sayıda eser yazması, Şâfiî'nin görüşlerini güçlü bir şekilde desteklemesi, mezhebin etki alanını genişletmesi bu sebeplerden bazılarıdır. Hayruddîn b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (b.y.: Dâru'l-İlim li'l-melâyîn, 2002), 1: 116. Eserlerinden Şâfiî mezhebinin hadis kaynaklarını ortaya koymaya çalıştığı, bu mezhebin hadis kaynaklı bir mezhep olduğu, dolayısıyla diğer mezheplerin yanında tercihe şayan bulunduğunu belirttiği, itikâdî ve hukukî/fikhî konulardaki görüşlerini yoğun olarak hadislerle izah ettiği anlaşılmaktadır. Eserlerinde hadisleri senedle birlikte kullanarak, rivayetın sonunda kaynaklarına işaret etmektedir. Aktüel itikâdî, fikhî ve ahlâkî konulara duyarsız kalmadığı, eserlerini kaleme alırken bu hususa dikkat ettiği ve cevap arayan güncel meselelere cevap verdiği görülmektedir. Veli Atmaca, "Beyhakî İlmî Hüviyeti ve Hadis İlimlerinde 'Tür Edebiyatına' Katkısı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2006): 172.
- 20 Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed ed-Dimeşkî, *Tabakâtü 'ulemâi'l-hadîs*, thk. Ekrem el-Bûşî (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996), 3: 330; Tâcüddîn Abdülvehhâb es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî (b.y: Hicru li't-tubâati ve'n-neşr, 1413/1992), 4: 8. Onun eserlerinden bazıları için bk. *es-Sünenü'l-kübrâ*, *Kitâbu'l-ma'rifeti's-süneni ve'l-âsâr*, *Şu'abü'l-îmân*, *Delâilü'n-nübüvve*, *el-Esmâ ve's-sıfât*, *Kitâbü'l-i'tikâd*, *et-Tergîb ve't-terhîb*, *Kitâbü'z-zühd*, *Ehâdisü's-Şâfiî*, *Kitâbü'l-medhal ilâ's-süneni'l-kübrâ*, *Kitâbu'l-edeb*, *el-Erbe'ün fi'l-hadîs*, *Kitâbü'l-hilâfiyyât*, *Mebisût*, *Menâkıbü'l-îmâm Ahmed*.
- 21 Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin* (Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts), 1:

sıfâtlar meselesi çerçevesinde telif ettiği ve bu alanda oluşan edebi türün en güzel örneklerinden birisi *el-Esmâ ve's-sıfât* adlı eseridir. O, konu özelinde kaleme aldığı *el-Esmâ ve's-sıfât* adlı eserine bir mukaddime yazmasa da konu aralarında bu eseri niçin kaleme aldığına dair bilgiler vermektedir. O, hocası Muhammed b. Hasan Ebû Eyyûb el-Usûlî'nin, Şâfiî fıkhiyla alakalı hadisleri ihtiva eden *Mebûsât* adlı eserin tahriri ile meşgul olduğu için, "Ehl-i sünnet'in görüşlerini destekleyip, Ehl-i bidat'ın fikirlerini çürütecek bu kitabı tasnif etmeye kendisini teşvik ettiğini" söylemektedir.²² Kısacası onun bu kitabı yazmaktaki amacı Allah'ın isim ve sıfâtları ile ilgili bidatleri ortadan kaldırmak, sünneti ortaya koymaktır. Onun, Allah'ın isim ve sıfâtlarına özel bir eser telif etmesi, bu konuda hocasının onu teşvik etmesi ve Ehl-i sünnet'in görüşlerini teyit edip Ehl-i bidat'ın görüşlerini ortadan kaldırma vurgusu yapması, Beyhakî döneminde genelde sıfâtlar, özelde haberî sıfâtlar meselesinin aktüel değerini göstermesi bakımından önemlidir. Beyhakî'den önce olduğu gibi sonra da günümüze değin hem hadisçiliğiyle meşhur olan hem de kelamcı kimliğiyle ön plana çıkan âlimler bu konuda eserler yazmış, önemli bir literatür oluşmuştur.²³

Beyhakî hadîs, fıkıh ve kelâm alanında önemli eserler telif etmiş, beşinci asırda Ehl-i hadîs'in en önde gelen temsilcilerinden birisi olmuştur. İtikâdî alanda dönemin önemli tartışmalarından birisi Allah'ın haberî sıfâtlarının te'vîl edilip edilemeyeceği hususudur. Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât* adlı eseri ile konu hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Ehl-i hadîs'in önemli bir temsilcisi olmasının yanında Eş'arî kelamının önde gelen isimlerinden İbn Fûrek'in (ö. 406/1015) talebesi olması²⁴ onun bu sıfâtların yorumlanması konusunda Ehl-i hadîs çizgisinden farklı bir konumda olmasına neden olmuştur. Onun bu eser çerçevesinde ve konu

---

206. Nuri Topaloğlu, Beyhakî'nin daha önce hiçbir âlime nasip olmayacak sayıda eser telif ettiğini, küçük büyük bütün eserlerinin sayısının bin kadar olduğunu, bunlardan kırk bir adedini tespit edebildiğini ifade etmekte; bunları da basılanlar, yazma halindeki ve bilinmeyenler şeklinde üç kısma ayırarak tanıtmaktadır. Nuri Topaloğlu, "Beyhakî Hayatı Eserleri ve Şahsiyeti", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1 (1983): 340-341.

22 Ebû Bekr Ahmed el-Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, thk. Ebû Abdurrahman Fuâd b. Serrâc (Kahire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, ts.), 410.

23 İlgili literatür için bk. İlyas Çelebi, "Sıfât", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009), 37: 105.

24 Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehabî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhiri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avad Maru (B.y: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 10: 95.

özelinde serdettiği görüşler Ehl-i hadîs açısından yeni bir durumdur. O senetli rivayet döneminin son temsilcilerinden birisi olmasının yanında, haberî sıfâtlarla ilgili kelimcilerin görüşlerini benimsemiş, öznel yorumlar/te'viller yapmış, Ehl-i hadîs içerisinde cılız bir sesle dile getirilen haberî sıfâtların sınırlı şekilde te'vîl edilebileceği görüşünün ötesine geçmiştir. Bu önemine binaen bu makale onun *el-Esmâ ve's-sifât* adlı eseri çerçevesinde haberî sıfâtlarla ilgili görüşlerine hasredilmiştir. Makalenin amacı *el-Esma ve's-sifât* adlı eserin muhteva ve metot olarak özelliklerinin ortaya konulması yanında haberî sıfâtlara Beyhakî'nin yaklaşımını resmetmektir. Ayrıca haberî sıfâtlar konusunda kendisinden önce ve sonraki Ehl-i hadîs ile mukayese imkânını tartışmaktadır. Bunun için haberî zâtî sıfâtlardan üç tanesi (vech, 'ayn, yed) seçilmiş, onlar özelinde Beyhakî öncesi ve sonrası Ehl-i hadîs'in yaklaşımı ortaya konulmuştur. Makalede şu somut soruların cevabı aranmaktadır: "Beyhakî Ehl-i hadîs'in önde gelen temsilcilerindendir. Bununla birlikte amelde etkili bir Şafiî, itikatta döneminin meşhur âlimi Cüveynî (ö. 478/1085) gibi sürgüne gönderilecek derecede Eş'arî'dir.²⁵ O, genelde sıfâtlar özelde fiilî sıfâtların te'vîl edilmesi konusunda kelimcilerden etkilenmiş midir?", "Yoksa haberî sıfâtları kabul etme, anlama ve yorumlama konusunda Ehl-i hadîs'in ilk dört asırdaki egemen görüşünü aynen benimsemekte midir?", "Bu sıfâtlara yaklaşımı Ehl-i hadîs'ten farklı mıdır?", "Eserinde sıkça atıfta bulunduğu ve Ehl-i hadîs'in önemli isimlerinden birisi olan Hattâbî'nin (ö. 388/988) ilk defa dillendirdiği haber-i vâhidle sabit olan haberî sıfâtların te'vîl edilebileceğine dair görüşünü aynen kabul mü etmektedir? Yoksa ayetlerle ve meşhur haberlerle sabit olan haberî sıfâtların da te'vîl edilebileceğini mi düşünmektedir?", "Haberî sıfâtların te'vîl edilmesi hususunda kendisinden sonra gelen meşhur hadisçiler onun görüşlerinden etkilenip, bu eserine atıf yapmışlar mıdır?"

Ülkemizde Beyhakî ile ilgili çok sayıda tez veya makale çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar genellikle onun hayatı ve eserleri bağlamında yapılan çalışmalardır. Ancak Allah'ın sıfâtlarına dair müstakil olarak telif ettiği ve Ehl-i hadîs'ten farklı yaklaşımları dile getirdiği, kendisinden sonra da âlimlerin benzeri olmayan bir eser diye övdükleri *el-Esmâ ve's sifât*'a dair bir çalışma yapılmamıştır.²⁶ Eyüp Yiğit tarafından, *İmam Beyhakî'nin*

25 Yaşar Kandemir, "Beyhakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 58-61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

26 Sübkî, *Tabakât*, 4: 9.

Hayatı ve İtikâdî Görüşleri adlı yüksek lisans tezi yapılmış, çalışmada genel itikat konuları ele alınmış, haberî sıfatlar bölümü çok kısa geçilmiş, verilen bilgilerde de onun *Kitâbü'l-İtikâd* adlı eseri kaynak gösterilmiştir.²⁷ Beyhakî ile ilgili en çok çalışmayı Veli Atmaca yapmıştır. Onun çalışmaları şunlardır: *Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî ve Kitâbü'd-Deavâti'l-Kebîr'inin Tahkiki ve Tahrici* adlı doktora tezi ile “Beyhakî İlmî Hüviyeti ve Hadis İlimlerinde ‘Tür Edebiyatına’ Katkısı” ve “Beyhakî'nin Kitabü'd-Deavâti'l-Kebîri ve Konulu Hadis Edebiyatı Açısından Değeri”, isimli makaleler. Nuri Topaloğlu'nun “Beyhakî Hayatı Eserleri ve Şahsiyeti” ve “Beyhakî'nin Kitabü'l-Kaza ve'l-Kaderi” adlı çalışmaları mevcuttur. M. Fatih Altunova, *Beyhakî ve Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Hadis İlmindeki Yeri* isimli yüksek lisans tezini; Enbiya Yıldırım, “Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer” adlı makaleyi; Şemseddin Kırış da “Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Kaynakları” adlı makaleyi yazmışlardır.²⁸

1. *el-Esmâ ve's-sıfât*'in Muhtevası ve Metodu

Beyhakî'nin *el-Esma ve's-sıfât* adlı eseri, Sübkî'nin (ö. 711/1370) “Bir benzerini daha bilmiyorum. Emsalsiz bir eserdir.” diyerek tanımladığı,²⁹ bu konuda kendisinden önce telif edilen eserleri, ilim dünyasındaki yaygınlığından dolayı gölgede bırakmakla nitelenen bir eserdir.³⁰ Eser başlıca iki bölümden oluşmakta, birinci bölümde Allah'ın isimleri, ikinci bölümde Allah'ın sıfatları işlenmektedir. Eserde haberî sıfatlar olarak ta-

27 Eyüp Yiğit, *İmam Beyhakî'nin Hayatı ve İtikâdî Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, 2013), 56.

28 Nuri Topaloğlu, “Beyhakî Hayatı Eserleri ve Şahsiyeti”; Nuri Topaloğlu, “Beyhakî'nin Kitabü'l-Kaza ve'l-Kaderi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994): 301-317; Veli Atmaca, *Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî ve Kitâbü'd-Deavâti'l-Kebîr'inin Tahkiki ve Tahrici* (Doktora Tezi, Harran Üniversitesi, 1997); M. Fatih Altunova, *Beyhakî ve Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Hadis İlmindeki Yeri* (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2005); Atmaca, “Beyhakî İlmî Hüviyeti ve Hadis İlimlerinde ‘Tür Edebiyatına’ Katkısı”; Veli Atmaca, “Beyhakî'nin Kitabü'd-Deavâti'l-Kebîri ve Konulu Hadis Edebiyatı Açısından Değeri”, *EKEV Akademi Dergisi* 30 (2007): 129-140; Enbiya Yıldırım, “Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2011): 169-190; Eyüp Yiğit, *İmam Beyhakî'nin Hayatı ve İtikâdî Görüşleri* (Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, 2013); Şemseddin Kırış, “Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Kaynakları”, *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 23 (2015): 95-126.

29 Sübkî, *Tabakât*, 4: 8.

30 Muhammed Aruçi, “el-Esmâ ve's-sıfât”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995), 11: 421.

nımlanan sıfâtlara (vech, yed, ricl, istivâ, vb.) genişçe yer verilmektedir.

İsimler başlığı altında on bir konu başlığı (bâb) bulunmaktadır. Bu başlıklardan ilki "Kitâb, sünnet ve ümmetin icmasının delalet ettiği isimler"; sonuncusu ise "Hurûf-u mukattaanın Allah'ın isimleri olduğu ile ilgili rivayetler" şeklindedir. Diğer konu başlıkları: "Kişinin ezberlediği zaman cennete gireceği isimlerin sayısı", "Allah'ın doksan dokuz ismi dışındaki isimler", "Allah'ın isimlerinin manaları", "Allah'ın varlığını ispat eden isimler", "Allah'ın birliğine işaret eden isimler", "Allah'ın yaratması ile ilgili isimler", "teşbîhi imkânsız hale getiren isimler", "Allah'ın tedbir sıfâtıyla ilgili isimler" şeklindedir. İsimler konusunu bitirip sıfâtlar konusuna geçmeden önce ara başlık mahiyetinde "Lâ ilâhe illallah" kelimesinin fazileti ile ilgili rivayetler eserde yer almaktadır.

Sıfâtlarla ilgili bölüm ise, "Allah'ın sıfâtlarının ispatına dair bölümler" başlığı altında hayat sıfâtı ile başlamaktadır. Bundan önce sıfâtlarla ilgili görüşlerini kısaca açıklamaktadır. İsimlerin ispatının, sıfâtları da ispat ettiğini vurgulamaktadır. Burada sıfâtları zâtî ve fiili olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Yüce Allah'ı, kitabında olmayan, Hz. Peygamber'in bildirmediği, selevin icmâsiyle sabit olmayan sıfâtlarla tavsif etmenin caiz olmadığını belirtmektedir.³¹ Eserde öncelikle sübûtî sıfâtlar işlenmektedir. İrade sıfâtına genişçe yer ayrılmakta; istivâ, zât, nefis, sûret, vech, yed gibi haberî sıfâtlar etraflıca işlenmektedir. Ruh, fiili sıfâtların ispatı, arş ve kürsü, yaklaşmak, sevinç, nazar, tereddüt ile ilgili konu başlıkları eserde yer almaktadır.

Eser, ağırlıklı olarak rivayetlerden oluşmakta, içeriğinde Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiüne nispet edilen 1.083 rivayet bulunmaktadır. Müellif işlediği konu başlığı altında ayet varsa önce o ayetleri peş peşe sıralamakta; sonra o konuda en sahih olarak gördüğü hadis rivayetlerini senedleriyle birlikte serdetmekte; daha sonra kendisinin de zayıf olarak nitelendirdiği hadisleri vermektedir. En sahih olarak gördüğü derken genellikle önce Buhârî ve Müslim'deki rivayetleri kullanmaya ilişkin gayreti kastedilmektedir. Bu musannifler rivayeti başka bir tarikten de nakletmişlerse ona da atıfta bulunmaktadır.³² Bazen de rivayetin sonunda Buhârî'nin o hadisi *Sahîh*'inde naklettiğini özellikle belirtmektedir.³³

31 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 153.

32 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 8.

33 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 55.

lirtmektedir.³⁸ Rivayetinde yalnız kalan, ferd olan bir ravi hakkında cerh lafızlarıyla değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu rivayette Yahya b. Abdullah yalnız kalmıştır. “تَقَرَّدَ بِهِ يَحْيَى بْنُ عَبْدِ اللَّهِ وَكَانَ بِالْقَوِيَّ” “O, hadis rivayetinde kuvvetli değildir.” şeklindeki cerh lafzını kullanmaktadır.³⁹

Bu konuda daha önce eser telif eden müelliflerin eserlerinden, müellifin ismini vererek alıntılar yapmakta, atıf yaptıklarının başında Ebû Abdullah Hüseyin el- Halîmî (ö. 403/1012) gelmektedir.⁴⁰ Eserinde, ona doksan iki kez atıfta bulunmaktadır. İsimlerin manaları ile ilgili bölümde ona yaptığı atıflar yoğunlaşmaktadır.⁴¹ Beyhakî'nin eserinde Halîmî'den sonra en fazla atıfta bulunduğu kişi Süleyman el-Hattâbî'dir (ö. 388/998)⁴². Ona kırk kez atıf yapmaktadır. Bunlardan birinde kendisi el-Bâkî ismini “Bâkî, daima ve olan demektir.” şeklinde tarif etmektedir. Kendi açıklamasını teyit etmek için, Hattâbî'nin konu hakkındaki şu açıklamasına yer vermektedir:

“Daim, her zaman mevcut olan ve yok olmayan demektir. Yüce Allah'ın bekası ve daim olması, cennet ve cehennem bekası ve daim olması gibi değildir. Allah'ın bekası ezeli ve ebedidir. Cennet ve cehennem bekası ebedidir, ancak ezeli değildir. Allah'ın varlığının bir başlangıcı yoktur, ancak cennet ve cehennem varlığının bir başlangıcı vardır. Allah'ın bekası ile cennetin bekası arasındaki fark budur.”⁴³

Burada, Hattâbî'den yaptığı alıntılar haberî sıfatlar bölümünde yoğunlaşmaktadır.

Allah'ın isimlerinin manalarını genellikle başka âlimlerden naklederek verirken, bazen kendisi ilgili ismin manasını açıklamaktadır. Ör-

38 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 14.

39 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 178.

40 Ebû Muhammed Tayyib el-Hicrânî, *Kılâdetü'n-nahr fî vefeyâti a'yânî'd-dehr* (Cidde: Dârü'l-minhâc, 2008), 3: 308. Halîmî hicrî 403 yılında vefat etmiş, Şâfiî fakihidir. Güzel eserleri vardır. *el-Minhâc fî şu'abi'l-îmân* onlardan birisidir. Mâveraünnehir bölgesinde kendisine müracaat edilen bir âlimdir. Hâkim en-Nisâbü'rî de kendisinden hadis nakletmiştir.

41 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*.

42 Hattâbî hakkında geniş bilgi için bk. Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîri ve'l-a'lâm*, thk. Beşşar Avad Maru (b.y.: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 2003), 8: 632.

43 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 19.

neğin, “Ey Aişe! Şüphesiz ki, Allah kullarına karşı yumuşaklıkla muamele eder ve onlar için kolaylık ister.”⁴⁴ şeklindeki rivayette geçen “rafik” sözünden kasıt ona göre aceleci olmamaktır. Bir şeyin gecikmesinden korkan kişi acele eder. Ancak her şey kudret elinde olan Allah’ın acele etmesi söz konusu değildir. “Allah yumuşak huylu olanları sever.” sözünden işleminde acele etmeyenleri sever manası anlaşılmaktadır.⁴⁵

Hadisin sıhhatine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. “Allah’ın varlığını ispat eden isimler” konu başlığı altında kullandığı, “Ey hiçbir şey yok iken var olan, her şeyi var eden, her şeyden sonra da var olacak olan (Rabbim). Bana şunu, şunu ver.”⁴⁶ rivayetinin munkatı’ olduğunu söylemektedir.⁴⁷ Bazen de munkatı’ dediği bir rivayetin başka bir tarikinin de olduğunu ifade ederek, o tarihi de vermektedir. Mürsel hadis için genellikle munkatı’ tabirini kullanmaktadır.⁴⁸

Rivayetin başka bir tarikinde metinle ilgili bir ziyade varsa ona işaret etmektedir. Ebû Musa Abdullah b. Kays el-Eş’arî’den nakledilen, “Biz Rasulullah ile beraber seferde idik. Bir vadinin üzerine çıktığımızda Lâ ilâhe illallah ve Allâhu ekber nidalarıyla seslerimiz yükselirdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu: ‘Ey insanlar! Kendinize gelin; siz ne sağıra dua ediyorsunuz; ne de bir gaibe. Muhakkak sizinle beraber olan, sizi işiten yakın bir zâta dua ediyorsunuz.”⁴⁹ rivayetinin sonunda şu açıklamayı yapmaktadır. Bu rivayeti Buhârî, *Sahih*’inde Yusuf el-Firyâbî’den; sonra Buhârî ile Müslim başka bir tarikten daha rivayet etmektedir. Sonra Hâlid el-Huzzâ, Ebî Osman’dan, “Dua ettiğiniz varlık size bineğinizin boyundan daha yakındır” ilavesiyle rivayet etmektedir.⁵⁰

44 Ebü'l-Hasan İbnü'l-Haccâc el-Müslim, *el-Câmi'u's-sahih*, thk. M. Fuat Abdülbâkî (Beyrut: Dâru ihyâ't-türâsi'l-'Arabî, ts), “Birr ve Sıla”, 77.

45 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 74.

46 Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebi'd-Dünyâ, *el-Fercu ba'de's-şiddeti* (Mısır: Dârü'r-reyyân, 1998), 65. Rivayetin tamamı için bk. أَخْبَرَنَا أَبُو الْحُسَيْنِ بْنُ يَشْرَانَ - بِبَغْدَادَ - أَنَا أَبُو عَلِيٍّ الْحُسَيْنِيُّ . حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى السَّيْتَانِيُّ ، ثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْكُوَيْبِيُّ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ حَبَّانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ صَفْوَانَ ، ثنا أَبُو بَكْرٍ بْنُ أَبِي الدُّنْيَا ، حَدَّثَنِي أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى السَّيْتَانِيُّ ، ثنا أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْكُوَيْبِيُّ ، عَنْ صَالِحِ بْنِ حَبَّانَ ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلِمَ عَلِيًّا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دَعَاؤَهُ يَدْعُو بِهَا عِنْدَمَا أَهْمُهُ ، فَكَانَ عَلِيُّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُعَلِّمُهَا وَلَدَهُ: يَا كَائِنًا قَبْلَ كُلِّ شَيْءٍ ، وَيَا مُكُونًا كُلِّ شَيْءٍ ، وَيَا كَائِنًا بَعْدَ كُلِّ شَيْءٍ ، افْعَلْ بِي كَذَا وَكَذَا هَذَا مُنْقَطِعٌ

47 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 18.

48 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 52.

49 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahih* (B.y: Dâru tavkî'n-necât, 1422/2001), “Cihad”, 131.

50 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 56. Rivayetin metni için bk. عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ، فَأَقْبَلَ النَّاسُ رُجُوعًا عَلَى أَنْفُسِكُمْ

iddia ederler, gece ve gündüze söverlerdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Başınıza bu felaketleri zamanın getirdiğini düşünerek zamana sövmeyin. Başınıza gelenlerin failine söverseniz Allah’a sövmüş olursunuz. Bunların faili Allah’tır.” buyurdu.”⁵⁷

Zayıf bir rivayeti kullandıktan sonra onu mutabaat için kullandığını belirtmekte ve bu rivayetin Ebü’d-Derdâ’dan şahidi vardır şeklinde bildirimde bulunmaktadır.⁵⁸

Mücâhid, Mukâtil b. Süleyman gibi müfessirlerden ayetlerin tefsirine dair nakiller aktarmaktadır.⁵⁹

Bir hadis naklettikten sonra bu hadisin mürsel olduğunu, ancak onun şahidi olan hadisin muttasıl olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰

“Kelam âlimlerine göre hadisin manası şöyledir.” şeklinde, kelimcilerden sık sık nakiller yapmakta,⁶¹ Ebü’l-Hasan el-Eş’arî’ye atıfta bulunmaktadır.⁶²

Aralarında ihtilaf görülen sahih rivayetlerin aralarını telif ederek, aslında bunların birbirleriyle çelişmediğini, birbirlerini tamamladığını zikretmektedir.⁶³

Haberî sîfâtlarla ilgili yer yer te’viller yapmaktadır.⁶⁴

Hadis hafızlarının nezdinde güvenilirliği tartışmalı olan ravilerin rivayetlerinin, Allah’ın sîfâtları gibi önemli konularda delil olarak kullanılmayacağını ifade etmektedir. “Allah kâinatı yarattıktan sonra bir ayağını diğer ayağının üzerine attı.”⁶⁵ şeklinde rivayeti naklettikten sonra, bu rivayetin ravilerinden olan Fülehy b. Süleyman’ın, Buhârî ve Müslim’in şart-

57 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 209.

58 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 229. İlgili ifade için bk. *وَلَهُ شَهِدٌ مِنْ تَابِعِهِ بَقِيَّةُ بَنِي الْوَلِيدِ عَنْ أَبِي بَكْرٍ فِي الْمَشِيئَةِ , وَلَهُ شَهِدٌ مِنْ وَجْهِ آخَرَ عَنْ أَبِي الدُّدَاءِ فِي الْمَشِيئَةِ*

59 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 245-246.

60 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 262. İlgili ifade için bk. *هَذَا مُرْسَلٌ , وَشَاهِدُهُ الْحَدِيثُ الْمَوْصُولُ الَّذِي*

61 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 517.

62 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 264.

63 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 311.

64 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 469.

65 Ebü Bekir İbn Ebî Asım ed-Dahhâk, *es-Sünne*, thk. Muhammed Nasuriddin Elbânî (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1400/1980), 1: 248.

larını taşısa da, onların Fülehy'nin bu rivayetini eserlerine almadıklarını açıklamaktadır. Çünkü Fülehy, Yahya b. Maîn (ö. 233/848) gibi bazı hadis hafızlarınca hüccet kabul edilmemektedir.⁶⁶

Seneddeki ravilerin birbirleriyle likasının/görüşmesi olup olmadığını ya da likanın olma ihtimalini ravilerin ölüm tarihleri üzerinden tetkik etmektedir. Yukarıda zikredilen rivayetle⁶⁷ ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Rivayetdeki bir başka illet de şudur: Katâde, Hz. Ömer'in hilafeti döneminde vefat etmiş, cenaze namazını bizzat Hz. Ömer kıldırmıştır. Ubeyd b. Huneyn ise hicrî yüz elli yılında vefat etmiştir. Vâkıdî'nin (ö. 207/823) bildirdiğine göre Ubeyd ile Katâde arasında yetmiş beş yıl fark vardır. Bu durumda Ubeyd b. Huneyn'in, Katâde'den olan rivayeti munkatî'dir.”⁶⁸

Teşbîhi içeren uydurma rivayetleri, bu rivayetlere dikkat çekmek için eserine almıştır. Bunlardan meşhur olan “Allah atı yarattı, onu koşturdu, onun terinden de kendisini yarattı.”⁶⁹ rivayetini bâb başlığı yapmıştır. Ancak bu ve benzeri rivayetleri bazı kötü niyetli kişilerin Ashâbü'l-hadîs'i karalamak için güvenilir raviler kanalıyla uydurduklarını özellikle belirtmektedir.⁷⁰

Beyhakî'nin verdiği bilgiler ile İbn Huzeyme'nin (ö. 311/923) *Kitâbü't-tevhîd* adlı eserindeki bazı bilgilerin benzerliği iddia edilmektedir.⁷¹ Beyhakî'nin eser kurgusu, konu hakkındaki ayetler, Buhârî ve Müslim rivayetleri, bu rivayetlerin açıklayıcısı mahiyetinde mevkuף ve maktu rivayetler, görüşlerine itimat ettiği ulemanın değerlendirmeleri ve kendi te'vîli/yorumları şeklindedir. Rivayetleri kullanırken seçici davranmakta, sahih bir rivayetin açıklayıcısı meyanında kullanılan rivayetin sıhhat durumunu da özellikle beyan etmektedir. İbn Huzeyme ise “vechullah” lafzının geçtiği tüm rivayetleri Allah'ın vechi olduğunu ispat etmek için

66 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 497.

67 Dahhâk, *es-Sünne*, 1: 248.

68 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 498.

69 Cemâlüddîn Abdurrahmân İbnü'l-Cevzî, *el-Mevdû'ât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman (Medine: el-Mektebetü's-selefiyye, 1966), 1: 105.

70 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 519.

71 Kandemir, “Beyhakî”, 6: 58.

delil olarak kabul edebilmektedir.⁷² Belki de bundan dolayı kavrayışı zayıf denilerek itham edilmekte, eseri de kitâbü'ş-şirk diye isimlendirilebilmektedir.⁷³ Beyhakî, eserini polemiklerden uzak, görüşlerini rivayetler ve onların yorumlanması üzerine kurgulamışken; İbn Huzeyme eserini Cehmiyye, Muattıla, Mu'tezile ile polemikler, onların iddiaları ve o iddialara verdiği cevaplar üzerine kurgulamıştır.⁷⁴

Sonuç olarak Beyhakî, ayetler, hadis rivayetleri sahâbe ve tâbiîne ait rivayetler, âlimlerin görüşleri, zaman zaman da kendi görüşlerini açıklayarak Allah'ın isimlerini ve sıfatlarını geniş bir perspektiften değerlendiren bir eser telif etmiştir. Gerek eserin bâb başlıklarında gerekse konu içeriklerinde şahsi görüşlerini ifade etmekten çekinmemiştir. O, eserinde Ehl-i hadîs'in dördüncü asra kadar devam eden haberî sıfatları te'vîl etmeme prensibine bağlı kalmamıştır. Bu sıfatların yorumlanmasında kelimalara atıflar yapmış, bazen onların görüşlerini bir adım öteye taşıyarak, kendi görüşleriyle bunu zenginleştirmiştir. Onun bu yaklaşımında Eş'arî kelimâ ekolünün en önemli isimlerinden birisi olan İbn Fûrek'in (ö. 406/1015) öğrencisi olmasının etkisi yadsınamaz. Kendisi de hadisçiliği ile şöhret bulmasının yanında, fıkıh ve Eş'arî kelimâda da tebarüz etmiştir. O, Şafîî fikhını hadislerle temellendirmesi, kelâmî görüşlerini rivayetlerle ortaya koyması, hadisleri senedli olarak rivayet edenlerin son temsilcilerinden olmasıyla Ehl-i hadîs'in güçlü bir temsilcisiyken; haberî sıfatların yorumlanması konusunda onlardan ayrılmaktadır. Bu eseriyle o, Ehl-i hadîs içerisinde belli kayıtlarla Hattâbî'nin (ö. 388/988) başlattığı, haberî sıfatların te'vîl edilebileceği görüşünü bir adım ileriye götürmüştür. Kendisinden asırlar sonra yaşayan meşhur hadisçi İbn Hacer (ö. 852/1449) *Fethu'l-bârî* adlı eserinde sadece Buhârî'nin *Sahîh*'indeki "Kitabü't-tevhîd" in şerhinde onun *el-Esma ve's-sıfat* adlı eserine on kez, Aynî (ö. 855/1451) meşhur şerhi *Umdetü'l-kârî* de onun aynı eserine dört kez, Kastallânî (ö. 923/1517) İrşâdü's-sârî adlı şerhinde üç kez atıf yapmıştır. Bunların dışında İbn Mulakkın (ö. 8047/1401), Tîbî (ö. 743/1343), Nevevî (ö. 676/1277), Zürkânî (ö. 1122/710), Âzimâbâdî (ö. 1911) gibi

72 Rabia Zahide Temiz, "İbn Huzeyme'nin 'Kitabu't-Tevhîd' Adlı Eseri Çerçevesinde Allah'ın Vech Sıfatı ile İlgili Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Gümüshane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015): 116.

73 Ebû Abdullah Muhammed Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru ih-yâi't-türâsi'l-Arabî, 1420/1999), 27: 582.

74 İbn Huzeyme, *Kitâbü't-tevhîd*, 13-14.

meşhur hadisçiler onun bu konudaki görüşlerine *el-Esmâ ve's-sifât* adlı eseri özelinde atıf yapmışlardır.

2. Beyhakî'nin Haberî Zâtî Sifâtları Anlaması ve Yorumlaması

Haberî sifâtlar, Kur'an ve hadislerde geçen, yalnızca işitme ve haber yoluyla sabit olan, istivâ, yed, 'ayn, vech gibi ilahi sifâtlardır.⁷⁵ Haberî sifâtlar şu şekilde de tarif edilmektedir: Allah'ın zâtî ve fiili sifâtları yanında "vech, yed, istivâ" gibi sadece Kur'an ve hadislerde ifadesini bulan, diğer bazı sifâtları da vardır. Bunlar Kur'an ve hadisin haber vermesi ile bilinebildiklerinden "haberî sifâtlar"; gerçek mana ve mahiyetleri bilinemediği için de "müteşâbih sifâtlar" diye adlandırılmaktadır.⁷⁶ Kalamcılar, haberî sifât tabirinin geç dönem kalamcıları tarafından kullanılmaya başlandığını iddia etmektedirler. Onlara göre bu terimi ilk kullanan kişi İbn Teymiyye'dir (ö. 728/1328). Türkçe eser yazarlar içerisinde de bu ıstılahı ilk kullanan kişinin İzmirlî İsmail Hakkı (ö. 1946) olduğu belirtilmektedir.⁷⁷ Kullanıldığı andan itibaren bu ıstılah ilim adamlarının tamamı tarafından da kabul edilmiş değildir. Bu gibi sifâtlara haberî sifât isminin verilmesine şiddetle karşı çıkanlardan birisi Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'dir (ö. 597/1201). Ona göre, Allah'a nispet edilen bu lafızlar izafettir. Kendisi de Hanbelî olmasına karşın Hanbelîlerin bu lafızları haberî sifât olarak tanımlamasına karşı çıkmaktadır. Çünkü Allah'a izafe dilen her şey sifât değildir. Kur'an'da Allah'a ruh da izafe edilmekte, ancak Allah'ın ruh diye bir sifâtı bulunmamaktadır.⁷⁸ İbnü'l-Cevzî'nin bu yaklaşımı aynı zamanda bu ıstılahı ilk kullananın İbn Teymiyye olduğu bilgisinin de yanlış olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu sifâtların nasıl anlaşılması gerektiği erken dönemlerden itibaren tartışma konusu yapılmış ve bu tartışmaların etrafında itikâdî ekoller oluşmuştur.⁷⁹ Bu ekollerden birincisi bu sifâtların zahiri manalarıyla an-

75 Ömer Aydın, "Haberî Sifâtları Anlama Yolları", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999): 134.

76 İbrahim Çelik, "Kur'an'da Haberî sifâtlar ve Mukâtil b. Süleyman'a İsnad Edilen Teşbih Fikri", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987): 155.

77 Metin Yurdagür, "Haberî Sifâtları Anlamada Metod", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983): 251-252.

78 Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnü'l-Cevzî, *Def'u şühbeti't-teşbih bi ekeffi't-tenzih*, thk. Hasan es-Sekkâf (Ürdün: Dârü'l-imâm en-Nevevî, 1413/1992), 104.

79 Recep Önal, "Kalam Tarihinde Haberî Sifâtlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Ne-sefi'nin Konuya Bakışı" *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 376.

laşılmasını, onların yorumlanmamasını, manalarını Allah'a havale etmeyi savunan selef ve Ehl-i hadîs'tir. Bu yöntem teşbîhi, ta'tîli, tefsîri ve te'vîli yok etmek üzere kurgulanmıştır. Sıfâtların bu şekilde yorumlanmasına tefvîz yöntemi denilmektedir.⁸⁰ Mu'tezile'nin başını çektiği diğer ekoller bu sıfâtların uygun manalarla yorumlanmasını savunmakta, bu yönteme de te'vîl metodu denilmektedir.⁸¹

Hiz. Peygamber ve sahâbe döneminde bu sıfâtların anlaşılmasında bir problemle karşılaşmamıştır. Hiz. Peygamber hayatta iken böyle bir sorunun olması da beklenemezdi. Vahyin muhatabı olan ve hadislerin sebeb-i vüruduna şahitlik eden sahâbenin de Allah'ın sıfâtlarının anlaşılması konusunda bir problem yaşadıklarına dair herhangi bir bilgi hadis kaynaklarına yansımamıştır. Sahâbiler bu sıfâtları Kur'an'da ve hadislerde geçtiği şekilde kabul etmişler, bu sıfâtları te'vîl etme ihtiyacı hissetmemişlerdir. Hiz. Ebû Bekir'in, Hiz. Peygamber vefat edince "Kim Muhammed'e tapıyorsa bilsin ki o, ölmüştür. Kim göktekine tapıyorsa o, ebediyen var olacaktır." Sözüden, ya da Hiz. Ömer'in Havle binti Sa'lebe hakkında o, "Yedi kat semanın üzerinde bulunan Allah'ın, şikâyetini işittiği kadındır." sözüden, ya da Hiz. Osman'ın halifeliği için beyat alan Abdurrahman b. Avf'ın başını göğe kaldırıp "Şahid ol Ya Rab!" demesinden, ya da Abdullah b. Mesud'un "Arşın üstünde olan Allah'a, yaptığınız hiçbir şey gizli kalmaz." sözüden, sahâbenin bu sıfâtları zikrederken bir anlama sorunu yaşamadıkları görülmektedir.⁸² Sahâbe, Kur'an ve sünnette Allah'a izafe edilen el (yed), yüz (vech) gibi sıfâtların varlığını teşbihsiz kabul etmiş, bu sıfâtları inkârdan kaçınmış, bunları te'vîle ihtiyaç duymamışlardır.⁸³

Sahâbe sonrası selef âlimleri ve Ehl-i hadîs'in bu sıfâtlara yaklaşımı da benzerlik arz etmektedir. Tâbiîn âlimlerinden Evzâî (ö. 157/773) kendisinin ve tâbiînin çoğunluğunun Allah'ın arşın üstünde olduğuna inandıklarını bildirmekte; sıfâtlar konusuna Hiz. Peygamber'den nakle-

80 Hayri Kırbaşoğlu, *Ashâbü'l-Hadise Göre Allah'ın Sıfâtları Problemi* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989), 176-179.

81 Bu sıfâtların kelam tarihinde nasıl anlaşıldığı konusunda geniş bilgi için bk. Zübeyir Bulut, *Haberî Sıfâtlar Anlama Yöntemleri ve Yorumlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 2018); Aydın, "Haberî sıfâtlar", 134.

82 Şemsüddîn Ebû Abdillâh ez-Zehabî, *el-Arşu*, thk. Muhammed b. Halife et-Temîmî (Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-İlmiyyi, 2003), 159-164.

83 Ebû'l-Hasan Mükâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*, thk. Abdullah Mahmud Şehhâte (Beyrut: Daru İhyai't-türâsi'l-Arabi, 1423/2002), 5: 87.

dildiği şekliyle iman ettiklerini belirtmektedir.⁸⁴ Mukâtil b. Süleyman'la (ö. 150/767) Cehm b. Safvân, Belh şehrinde sıfâtlar konusunda münazara etmişler, Mukâtil bu sıfâtların Kur'an ve sünnette geldiği şekliyle varlığını ispat etmeye çalışmış, Cehm ise onların inkârını savunmuş ve Mukâtil münazaradan galip ayrılmıştır.⁸⁵

Ebû Hanîfe (ö. 150/767) bu sıfâtların varlığını ikrar etmekte, bunların keyfiyetsiz olarak Allah'ın sıfâtları olduğunu söylemekte, Allah'ın el sıfâtını onun kudreti diye te'vîl etmenin uygun olmayıp bu durumun sıfâtları iptal etmek, dolayısıyla Mu'tezile mensuplarıyla aynı çizgide buluşmak olduğunu belirtmektedir.⁸⁶ İmam Mâlik (ö. 179/795) kendisine Allah'ın arşa istivâsı nasıl olur diyen kişiye "Sen kötü bir bidatçisin." diyerek mukabelede bulunmakta, istivânın meçhul olmadığını belirtmektedir. Velîd b. Müslim, Mâlik'in de aralarında bulunduğu, Evzâî, Süfyân es-Sevrî, Leys b. Sa'd gibi âlimlerin bu sıfâtları yorumlamadıkları, tefsir etmedikleri naslarda geçtiği şekilde kabul ettikleri bilgisini vermektedir.⁸⁷

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) daha önce de bahsi geçtiği üzere bu konu özelinde *er-Redd ale'l-Cehmiyye ve'z-Zenâdika* adında eser telif etmiştir. Bu eserinde o, Cehmiyye'nin sıfâtlarla ilgili ayetleri uygun olmayan bir şekilde yorumladıklarını, bu konudaki hadisleri inkâr ettiklerini; Kur'an ve sünnetteki vasıflarıyla Allah'ı tavsif edenin kâfir/müşebbihe olduğunu söylediklerini nakletmektedir.⁸⁸ Onun bu sıfâtlara yaklaşımı şu şekildedir: "Allah Resulünden sahih senedle geldiği takdirde biz bu sıfâtlara keyfiyetsiz ve te'vilsiz olarak iman eder, onları tasdik ederiz. Onlardan hiç birini reddetmeyiz. Biz biliriz ki Hz. Peygamber'den gelen her şey haklıdır, gerçektir."⁸⁹

Buhârî başta olmak üzere üçüncü asrın meşhur musannifleri, hem eserlerinin ilgili bölümlerinde tasnif ettikleri rivayetler hem de bu konu

84 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 561.

85 Mükâtil b. Süleyman, *Tefsîr*, 5: 87.

86 Numan b. Sâbit Ebû Hanîfe, *Fıkh-ı Ekber: Aliyyü'l-Kâri Şerhi*, trc. Yunus Vehbi Yavuz (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979), 102.

87 Mâlik b. Enes b. Mâlik, *el-Muvattâ*, thk. Muhammed Mustafa el-Azami (Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesetü Zâyed b. Sultan, 2004), 1: 252.

88 Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *er-Redd 'ale'l-Cehmiyye ve'z-zenâdika*, thk. Sabri Selâme Şahin (Dârü's-sebâti li'n-neşr, ts.), 97.

89 Halid Rabat v.dğr., *el-Câm'u li 'ulûmi'l-imâm Ahmed* (B.y: Dârü'l-felâh, 2009), 3: 395.

özelinde telif ettikleri eserlerle, görüşlerini Ehl-i hadîs çizgisinde ortaya koymaktadır.⁹⁰ Hicrî dördüncü asrın ikinci yarısından itibaren haberî sıfatların kısmî de olsa yorumlanabileceği söylenmeye başlamış, bu görüşü Ehl-i hadîs içerisinde ilk dillendiren Hattâbî (ö. 388/988) olmuştur. Müstakil eser üzerine yazılan ilk şerhlerin de müellifi⁹¹ olan Hattâbî Buhârî'nin *Sahîh'i* üzerine yazdığı *A'lâmü'l-hadîs fî şerhi sahihi'l-Buhârî* adlı eserinde haberî sıfatların yorumlanması ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır:

“Haberî sıfatlar Kur'an'da veya mütevatir sünnette geçiyorsa ya da sahih âhâd haberlerde geçip Kur'an'da lafzen veya manen bir aslı varsa te'vilsiz kabul ederiz. Şayet âhâd haberlerle sabit olan sıfat, Kur'an'da veya mütevatir sünnette aslen ya da manen bulunmuyorsa ve bu sıfatın zahiri manası bizi teşbîhe götürüyorsa kelimeyi asıl manasından koparmadan te'vîl ederiz. Böylece teşbîhi ortadan kaldırmış oluruz.”⁹²

Hattâbî'nin haberî sıfatlarla ilgili yaklaşımı ashâbü'l-hadis bu sıfatlarla ilgili görüşü açısından da yeni bir başlangıçtır. Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-şifat* adlı eserinde en çok atıf yaptığı âlimlerden birisinin Hattâbî olması, onun Beyhakî üzerindeki etkisini göstermesi açısından da önemlidir. Ehl-i hadîs'in bu sıfatlara yaklaşımı Beyhakî'ye kadar olan süreçte özetle bu şekildedir. Bundan sonra Beyhakî'nin bazı zâtî fiili sıfatlarla ilgili yaklaşımı incelenmektedir.

Beyhakî, sıfatlarla ilgili şu değerlendirmesiyle konuya giriş yapmaktadır. Allah'ın sıfatları iki kısımdır. Bunlardan birisi Allah'ın zâtında mevcut ve ezeli olan zâtî sıfatlardır. Diğeri ise ezeli olmayıp hâdis olan fiili sıfatlardır. Allah'ın, kitabında geçmeyen, Hz. Peygamber'in sünnetinde olmayan ve selevin icma etmediği sıfatlarla vasıflandırmak caiz değildir. Hayat, kudret, irade, semî, basar, kelim ve benzeri sıfatlar zâtî sıfatlardır. Yaratma, yaşatma, rızık verme vb. sıfatlar da fiili sıfatlardır. Sadık haberle gelen vech, 'ayn, yed gibi sıfatlar zâtî sıfatlardan sayılırken; istivâ, kurb, ityân vb. lafızlar fiili sıfat olarak kabul edilmektedir. Bu sıfatlar sadık haberlerle nakledildiği için sabittir. Ancak bu sıfatlar, yaratılmışların sıfatla-

90 Buhârî, “Tevhîd”, 1.

91 Ömer Özpınar, “Hadis İlminin Gelişim Dönemi”, *Hadis*, ed. Zişan Türcan (Ankara: Grafiker, 2016), 126.

92 Ebû Süleyman Muhammed Hattâbî, *A'lâmü'l-hadîs fî şerhi sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân (Mekke: y.y, 1409/1988), 3: 1911.

rına benzetilemez. Allah'ın zâtî sıfâtlarının, ezelden ebede kadar Allah'ta mevcut olduğuna; fiili sıfâtlarının onunla kaim olmadığına inanırız.⁹³

2.1. Vech

Beyhakî, bu konuya “Sadık haberlere göre yüz sıfâtının şekil değil, sıfât olduğunun ispatı” şeklinde dikkat çekici bir başlık atmaktadır. Beyhakî “vech” ile ilgili rivayetleri “veche” yüklediği anlamlara göre tertip etmiştir. O, “vech”i iki şekilde anlamaktadır. Bunlardan birisi “zât”, diğeri “rıza”dır. Beyhakî, Kur'an'da Allah'a izafe edilen vech sıfâtının geçtiği ayetleri sıralayarak konuya giriş yapmaktadır. Beyhakî'nin burada seçtiği ayetler genellikle Allah'ın zâtı ve rızası anlamında kullanılan ayetlerdir. Allah'ın zâtı için “Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır. Ancak azamet ve ikram sahibi Rabbinin zâtı bâki kalacaktır.” (er-Rahmân 55/26-27) ayetini örnek verirken; “Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür de beklemiyoruz.” (ed-Dehr 76/9) ayeti Allah'ın rızası için örnek verdiği ayetlerdendir. Beyhakî rivayetleri de “vech” e yüklediği Allah'ın zâtı ve Allah'ın rızası tertibinde arz etmektedir. Buhârî rivayetlerini serdederek başladığı konuda merfu, mevkuf ve maktu rivayetlerden oluşan yaklaşık otuz bir rivayet kullanmaktadır. Bu rivayetlerden dokuzu Buhârî ve Müslim rivayetidir.

Bu konuda tercih ettiği ilk rivayet Câbir b. Abdullah'tan nakledilen şu rivayettir: “Allah size üstünüzden bir azap göndermeye kâdirdir.” (el-En'âm 6/65) ayeti nazil olunca, Hz. Peygamber *أَعُوذُ بِوَجْهِكَ* “Rabbim, sana sığınırım.” buyurdu.⁹⁴ Buhârî bu rivayete eserinin üç farklı bölümünde yer vermektedir.⁹⁵ Özellikle, Cehmiyye'ye cevap niteliğinde Kitâbü't-tevhîd bölümünde yer vermesi, Beyhakî'nin de bu rivayetle konuya başlaması dikkat çekmektedir. Buhârî, “vechin” Allah'ın sıfâtı olduğunu ispat ederken; Beyhakî “vechi” sıfât olarak kabul etmesinin yanında rıza ve zât olarak anladığını da ifade etmektedir.

Beyhakî'nin muasırı Buhârî şarihi İbn Battâl (ö. 449/1057) bu rivayeti şöyle yorumlamaktadır. Bu ayet ve hadisler göstermektedir ki, Allah'ın zâtî sıfâtlarından biri vechdir. Vech, O'nun ne aynıdır ne de Mu'te-

93 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 153-154.

94 Buhârî, “Tevhîd”, 16; Süleyman Ebû Dâvûd, *Sünen*, thk. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, ts), “Edeb”, 106.

95 Buhârî, “Tefsîr”, 183; “İ'tisâm”, 11; “Tevhîd”, 16.

zile'nin dediği gibi gayrıdır. Bu yüzün bizim bildiğimiz herhangi bir “yüz” gibi olması imkânsızdır. Nasıl Allah, bizim bildiğimiz âlimler gibi bir âlimdir, bizim bildiğimiz canlılar gibi bir canlıdır denilemiyorsa, O'nun vecihine de bizim gördüğümüz yüzler gibi bir yüz denilemez. O'nun vechiyle yaratılmışların yüzlerinin müşterek tek yanı ad benzerliğidir. O'nun vechi kesinlikle organ değildir.⁹⁶ Beyhakî'den yaklaşık dört asır sonra yaşayan İbn Hacer (ö. 852/1448) ise bu sıfatla ilgili yorumları aktardıktan sonra buradaki maksadın zât-ı ilahi veya Allah'ın varlığı olduğunu beyan etmektedir. O, ayrıca Beyhakî'ye atıf yaparak, bu konuda Beyhakî'nin görüşünü nakletmektedir.⁹⁷ Bedrüddîn Aynî de (ö. 855/1451) burada geçen “vech” kelimesini Allah'ın zâtı olarak yorumlamaktadır.⁹⁸ Onun muasırı Şihâbüddîn el-Makdîsî (ö. 844/1440) ise “vech” kelimesini sana şeklinde açıklamakta ve “vech” kelimesinin zât olarak anlaşıldığını belirtmektedir.⁹⁹ Kastallânî de (ö. 923/1517) “vech” hakkında bu şarihler gibi düşünmekte, kelimenin azap olarak anlaşılabilceğini de vurgulamaktadır.¹⁰⁰

Beyhakî bir sonraki rivayette, Abdullah b. Kays'tan nakledilen şu hadise yer vermektedir: “Adn cennetinde kalanların Rablerini görmeleri için onunla aralarında sadece Rablerinin yüzündeki kibriya perdesi kalır.”¹⁰¹ Beyhakî bu rivayetten sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “Allah'ın yüzündeki kibriya perdesi” sözünden maksat Allah'ın kibriya sıfatıdır. Allah, kibriya ve azametini cennete girinceye kadar kimsenin görmesini istememektedir.¹⁰² Beyhakî'nin, bu yorumu yaparken hocası İbn Fûrek'ten (ö. 406/1015) etkilendiği görülmektedir.¹⁰³ Beyhakî'den yaklaşık bir asır sonra vefat eden Müslim şarihi Kâdî İyâz da (ö. 544/1149) Beyhakî'nin tertibine uygun olarak burada vechin, zât ve vücûd olarak anlaşılacağını

96 Ebü'l-Hasan İbn Battâl, *Şerhu sahîhi'l-Buhârî* (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003), 10: 431.

97 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13: 388.

98 Bedrüddîn el-Aynî, *Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî* (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts), 18: 225.

99 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn el-Makdîsî, *Şerhu sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Halid Rabat (Mısır: Dârü'l-felâh, 2016), 19: 262.

100 Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî, *İrşâdü's-sârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî* (Mısır: Matbaatü'l-kübrâ, 1323/1905), 10: 325.

101 Müslim, “İmân”, 296.

102 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, 427.

103 Ebü Bekir Muhammed b. Hasan İbn Fûrek, *Müşkilü'l-hadis ve beyânühü*, thk. Musa Muhammed Ali (Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1985), 377.

bildirmekte, Beyhakî'ye övgüler düzen hocası Cüveynî¹⁰⁴ ve diğer hocalarının da vech sıfâtı için bu manayı tercih ettiklerini ifade etmektedir.¹⁰⁵ Süyûtî'ye (ö. 911/1505) göre Hz. Peygamber, Arapların anlayabileceği şekilde hitapta bulunmakta, onların idrak seviyelerine göre söz söylemekte, mecaz sanatının istiare vb. çeşitlerinin kullanmakta; Adn cennetinde Allah'ın görülmesinin önündeki engelin kaldırılmasını, ridanın kaldırılmasıyla tabir etmektedir.¹⁰⁶ Böylece o, "Rablerinin yüzündeki kibriya perdesi" terkiibinden, Beyhakî'ye muvafakatle zâtın anlaşıldığını ifade etmektedir.

Beyhakî daha sonra *اِئْتَعَاءَ وَجْهِ اللَّهِ* ifadelerinin geçtiği ve Allah'ın rızası şeklinde anladığı beş rivayeti peş peşe vermekte, "Buna benzer rivayetler oldukça çoktur ve burada zikrettiklerimiz yeterlidir." diyerek bu fasıla ara vermektedir.¹⁰⁷

Daha sonra Abdullah b. Ömer'den mevkuf olarak "Kul, Allah'a döndüğü müddetçe Allah da yüzünü ona döner. Kul yüzünü başka tarafa çevirince Allah da yüzünü ondan çevirir." rivayetini naklederek, şu açıklamayı yapmaktadır: Allah'ın yönelme ve yüz çevirme şeklinde zâtî sıfâtı bulunmamaktadır. Burada yönelmeden maksat, rahmettir. Hadiste rahmetin gelmesi ve uzaklaşması yüzünü dönmek ve çevirmek şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰⁸ Açıklamasının akabinde, görüşünü teyit için şu rivayeti nakletmektedir: "Sizden biri namaza durduğunda rahmet, ona yönelmiştir. *فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تَوَاجِهُهُ* Bundan dolayı, küçük taşları temizlemekle meşgul olmasın."¹⁰⁹ Bu nakilden sonra da şu açıklamayı yapmaktadır: "Vali, filancaya yönelmiş denildiğinde, valinin o kişiye iyiliklerde bulunduğu; filancadan yüz çevirdi denildiğinde de ona ihsanda bulunmayı terk ettiği anlaşılmaktadır."¹¹⁰ Dolayısıyla Beyhakî, Allah'ın yüzünü kuluna dönmesi veya kulundan çevirmesi şeklindeki rivayetleri, rahmet olarak te'vîl etmekte; kulun

104 İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, 1: 75-76.

105 Ebü'l-Fadl Kâdî İyâz, *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâ'id-i Müslim* (Mısır: Dârü'l-vefâ, 1998), 1: 536.

106 Abdurrahmân Celâleddîn es-Süyûtî, *ed-Dibâc 'alâ sahîhi Müslim ibni Haccâc*, thk. Ebû İshâk el-Huveynî (Suudi Arabistan: Dâru ibn Affân, 1416/1996), 1: 226.

107 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 429.

108 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 431.

109 Ebû Dâvûd, "Salât", 170; Ebû Abdurrahman Ahmed en-Nesâî, *Sünen* (Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001), "Sehiv", 7.

110 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 432.

Allah'ın rahmetine nail olması ya da Allah'ın rahmetinden mahrum kalması şeklinde açıklamaktadır.

Hz. Peygamber'in, Ali'ye (ra) öğrettiği bir duada geçen "Ey Rahman olan Allah'ım! Senin celalin için senden isterim. Yüzünün nuru için öğrettiğin şekilde kitabını kalbimde tutmanı isterim."¹¹¹ يَا رَحْمَنُ بِجَلَالِكَ وَنُورِ وَجْهِكَ Beyhakî'ye göre rivayetteki "yüzünün nuru" ifadesi, Allah'ı bütün noksanlıklardan tenzih etmek anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca bu rivayet, "Hak olan varlığın ve mevcudiyetin hürmetine" şeklinde de anlaşılmaktadır.¹¹²

Beyhakî vech sıfâtını Kur'an'dan, sünnetten, sahâbe ve tâbiîn kavillerinden ve kendisinden önceki âlimlerden deliller getirerek ispatlamakta; "vechi" Allah'ın zâtî sıfâtları içerisinde zikretmektedir. Bu sıfâtın asla yaratılmışlardaki herhangi bir uzva benzemediğini belirtmektedir. Beyhakî, vech ile ilgili ayet ve hadisleri iki grupta kategorize etmektedir. Bunlardan birisi Allah'ın zâtı diğeri de rızasıdır. Ayet ve hadisleri ilgili bölüme yerleştirirken bu mantıkla hareket ettiği gözlenmektedir. Beyhakî, haberî sıfâtların anlaşılması ve yorumlanması konusunda sık sık atıfta bulunduğu, ahad haberle sabit olan haberî sıfâtın te'vîl edilebileceği görüşünü savunan Hattâbî'den ve hocası İbn Fûrek'ten etkilenmiş görünmektedir. Kendisinden bir asır önce yaşamış *Sahîh* adlı eser sahibi İbn Huzeyme'nin bu konu özelinde telif ettiği *Kitabü't-tevhîd* adlı eserinde sıfâtların te'vîl edilmesine şiddetle karşı çıkması göz önünde bulundurulduğunda, Beyhakî'nin "vechi" zât, rıza, rahmet, kibriya sıfâtı diyerek yorumlayabilmesi Ehl-i hadîs açısından önemlidir. Hattâbî'nin âhâd haberlerdeki haberî sıfâtların te'vîl edilebileceği görüşü,¹¹³ Beyhakî tarafından bir adım ileriye götürülerek uygulanmıştır. O, özellikle mevkuף rivayetlerde geçen "vech" sıfâtını yorumlarken daha rahat hareket etmektedir.¹¹⁴

2.2. 'Ayn

Beyhakî "gözün ispatı" bâb başlığı altında konuya giriş yapmakta, "Buradaki "'ayn" göz ya da göz bebeği değil, sıfâttır." açıklamasıyla konu hakkında ön kabulünü ortaya koymaktadır.¹¹⁵ Konuyu işlemeye âdeti ol-

111 Tirmizî, "Deavât", 114.

112 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 441.

113 Hattâbî, *A'lâmü'l-hadîs*, 3: 1911.

114 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 431.

115 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 444.

duğu üzere “ayn/göz” sıfâtı ile ilgili ayetleri peş peşe zikrederek başla-
maktadır. Bu ayetler şunlardır: وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي “Ey Musa Gözümüz önünde ye-
tiştirilmen için.” (Tâhâ 20/39); فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا “Çünkü gözlerimizin önündesin.”
(et-Tûr 52/48); وَاصْنَعِ الْفُلَ بِأَعْيُنِنَا “Gözümüz önünde gemiyi yap.” (Hûd 11/37);
تَجْرَى بِأَعْيُنِنَا “Gemi gözümüz önünde yüzüyordu.” (el-Kamer 54/14) Daha son-
ra merfu, mevkuf ve maktu altı rivayetle konuyu açıklamaktadır. Konu-
ya, Abdullah b. Ömer'den nakledilen “Şüphesiz Allah tek gözlü değildir.
Dikkat edin, deccâl Mesih'in sağ gözü kördür.”¹¹⁶ hadisiyle başlamaktadır.
Rivayet farklı tarikleriyle en erken hadis kaynaklarında bulunmaktadır.
Ma'mer b. Râşid'in *el-Câm'i*,¹¹⁷ Nuaym b. Hammâd'ın *Fiten*'i,¹¹⁸ İbn Ebî
Şeybe'nin *Muşannef*'i¹¹⁹ bunlardandır. Rivayet, Buhârî'nin *Sahîh*'inde altı
farklı tarikle nakledilmekte,¹²⁰ diğer meşhur kaynaklarda da yer almak-
tadır.¹²¹

Buhârî “ayn/göz” sıfâtını kitabü't-tevhîd bölümünde bâb başlığı
yapmış, başlık olarak da Tâhâ suresi 39. ve Kamer suresi 14. ayetleri be-
lirlemiştir.¹²² بَابُ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي تُغَدَى Onun burada “ayn” kelimesini
değil de تَغَدَى yetiştirilmen” kelimesini “gıdalandırılman” şeklinde yo-
rumlaması ilginçtir. Böylece o dönemindeki hâkim Ehl-i hadîs görüşüne
uygun tavır sergilemektedir. O, “ayn”ı sıfât olarak kabul etmekte, onu ayet
ve hadisle tespit etmekte, onunla alakalı herhangi bir te'vîle de gitme-
mektedir. Bu durum Hattâbî'ye kadar olan süreçte ashâbü'l-hadisın genel
karakteridir. Ancak ashâbü'l-hadis arasında yekpare bir yapı söz konu-
su değildir. Kimisi, İbn Huzeyme (ö. 311/923) gibi teşbîhe daha yakındır.
Ona göre Hz. Peygamber Kur'an'a uygun olarak Allah'ın iki gözü olduğunu
bildirmekte bunu kabul etmenin her müminin üzerine vecibe olduğunu

116 Buhârî, “Ehâdîsü'l-Enbiyâ”, 48.

117 Ebû Amr Ma'mer b. Râşid, *el-Câmi'*, thk. Habîbürrahmân el-A'zamî (Pakistan: el-Mec-
lisü'l-İlmi, 1403/1987), 11: 390.

118 Ebû Abdullah Muâviye b. Hâris Nuaym b. Hammâd, *Kitâbü'l-fiten*, thk. Semîr Emin
ez-Zührî (Kahire: Mektebetü't-tevhid, 1412–1992), 2: 520.

119 Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed İbn Ebî Şeybe, *Kitâbü'l-muşannef fi'l-ehâdîsi ve'l-
âsâr*, thk. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409/1989), 7: 488.

120 “Cihâd”, 128; “Ehâdîsü'l-Enbiyâ”, 3-48; “Megâzî”, 77; “Edeb”, 97; “Fiten”, 26; “Tevhîd”,
17.

121 Müslim, “İmân”, 274; Ebû Dâvûd, “Melâhim”, 14; “Sünne”, 25.

122 Buhârî, “Tevhîd”, 17.

söylemektedir.¹²³

İbn Huzeyme'den yaklaşık bir asır sonra yaşayan Beyhakî'nin hocası İbn Fûrek'in (ö. 406/1015) konuya yaklaşımı İbn Huzeyme'den çok farklıdır. O, ilgili rivayetin yorumunda; Hz. Peygamber'in Allah'ın görmesini ve işitmesini anlatırken eliyle gözüne ve kulağına işaret etmesinin, Allah'ın bu organlara sahip olduğunu ispat etmek olmadığını söylemekte, bilakis Allah'ın gizli açık her şeyi gördüğüne ve her şeyi duyduğuna işaret etmektedir. Bu ve benzeri rivayetlerde Hz. Peygamber ilahlık iddiasında bulunan deccâldan bahsetmekte ve onun tek gözünün kör olduğunu belirtmekte, hemen akabinde de Allah'ın böyle olmadığını beyan etmektedir. Bunun anlamı şudur: Allah her şeyi görendir. Onun için körlük vb. her hangi bir noksanlık asla söz konusu değildir. Allah'ın gözü kör değildir ifadesi asla Allah'ın bir organı olduğunu ispat için değildir.¹²⁴

Hocası İbn Fûrek'ten etkilenen Beyhakî ise İbn Abbas'tan mevkuf olarak naklettiği rivayette, İbn Abbâs'ın Hûd suresinin *وَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ بِالْأَعْيُنِ* "Gözlerimizle gemiyi yap." mealindeki otuz yedinci ayette geçen, "gözlerimiz" kelimesini, Allah'ın gözü olarak tefsir etmesi üzerine şu açıklamayı yapmaktadır. Hocalarımızdan bazıları Kur'an'da zikredilen göz sıfâtını, görmek şeklinde açıklamaktadır. "Gözümün önünde yetişesin diye seni sevimli kıldım." (Taha 20/39) ayetindeki gözden maksat gözetimim altında demektir. "Bizim gözlerimiz altındasın." (et-Tûr 52/48) ayetindeki gözden kasıt da gözetimimiz altındasın demektir. "Nuh'a mükâfat olarak verdiğimiz, gözlerimiz önünde yüzüyordu." (el-Kamer 54/14) ayetinde de gözden maksat gözetimimiz altındadır. Bu durumda "ayn" sıfâtı tazim/saygı manasında zâtî bir sıfâttır. Çoğul kullanılması tazim içindir. Bazıları "ayn" sıfâtının fiili sıfâtlardan olup, muhafaza etmek ve korumak manasında kullanıldığını söylemektedir. Her iki şekilde anlaşılması da doğrudur. Zâtî sıfâtlardan sayıp gözetim altında olma veya fiili sıfâtlardan sayıp koruma, kollama manalarından birini verenler "ayn/göz" sıfâtından maksadın körlüğü nefyetmek olduğu, yaratılmışlarda bulunan eksikliklerin ve kısıtların Allah için söz konusu olmadığını ifade etmektedirler. Kitap ve sünnetin zahiri de "ayn"ın sıfât olduğunu, organ olan göz olmadığını göstermektedir.¹²⁵

123 İbn Huzeyme, *Kitâbü'tevhîd*, 38.

124 İbn Fûrek, *Müşkilü'l-hadîs ve beyânühü*, 253.

125 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sıfât*, 447.

Buhârî'nin bâb başlıkları hakkında telif eseriyle bilinen İbn Nümeyr el-İskenderânî (ö. 804/1402) onun bu konudaki bâb başlığını yorumlarken “ayn” ile ilgili şu açıklamaları yapmaktadır: “Allah’ın “ayn” sıfâtının olduğu sabittir. Ancak bu kesinlikle bir organ değildir. “Ağver” gözü olmamak demektir. Bunun zıddı gözün olmasıdır. *إِنَّ اللَّهَ لَيَسَّ بِأَعْوَرٍ* “Allah ağver değildir.” hadisi, O’nun her türlü noksanlıktan münezzehtir olduğunu ifade etmektedir. Burada Allah’ın kemal sıfâtı zıddı ile kaim olmuştur.”¹²⁶ İbn Nümeyr’den yaklaşık bir asır sonra yaşayan İbn Mülakkın da (ö. 804/1402) onunla benzer görüşleri dile getirmektedir.¹²⁷ Kâdî İyâz’a göre, bu rivayetlerde deccâlin noksanlıklarına, kusurlarına; Allah’ın noksanlıktan ve her türlü kusurdan münezzehtir olduğuna dikkat çekilmektedir. Kendisinde herhangi bir noksanlık olanın ubudiyet iddiasında bulunamayacağı ifade edilmektedir.¹²⁸ Daha sonraki şerhlerde de benzer yorumlar yapılmış, erken dönemlerden itibaren kendi dönemlerine kadar olan yorumlar özetlenmiştir.¹²⁹

Beyhakî “ayn”ın sıfât olduğunu, kesinlikle bir uzuv olamayacağını konuya verdiği başlıkla ortaya koymaktadır. O konu özelindeki ayet ve hadisleri zikrettikten sonra bazı âlimlerin “ayn” sıfâtını yorumladıklarını bunlardan bir kısmının onu zâtî bir sıfât, diğer bir kısmının da fiili bir sıfât olarak nitelediklerini ifade etmektedir. Daha sonra kendisinin de her iki yaklaşımı doğru bulduğunu, bu sıfâtın gözetim, görme, koruma ve kollama şeklinde anlaşılabilirliğini belirtmektedir. O, “Allah’ın iki gözü vardır, her müminin buna inanması zaruridir.” diyen İbn Huzeyme’den ayrılmaktadır. Ona göre bu sıfât temsilidir ve Allah’ın gizli açık her şeyi görebileceğini ve O’nun her türlü noksanlıktan münezzehtir olduğu ispat etmektedir.

2.3. Yed

Beyhakî, konuya “elin ispatı” başlığını atmakta, başlığın altına yerleştirdiği “Bu konudaki sadık haberler “yed/elin” organ değil sıfât olduğunu göstermektedir.” cümlesiyle konuya yaklaşımını ortaya koymaktadır.

Konuya âdeti olduğu üzere ayetlerle başlayan Beyhakî burada “El-

126 Nasûriddîn el-İskenderânî İbn Nümeyr, *el-Mütevârî ‘alâ terâcûmi ebvâbi’l-Buhârî*, thk. Salahaddîn Ahmed (Kuveyt: Mektebetü’l-muallâ, ts), 1: 419.

127 Ebû Hafs Sirâcüddîn İbn Mülakkın, *et-Tavzîh li şerhi câmi’i’s-sahîh* (Dımeşk: Dârü’n-nevâdir, 2008), 1: 222.

128 Kâdî İyâz, *İkmâlü’l-mu’lim*, 1: 521.

129 İbn Hacer, *Fethu’l-bârî*, 13: 390.

lerimle yarattığıma secde etmekten seni alıkoyan nedir.” (el-Sâd 38/75); “Yahudiler Allah’ın eli sıkıdır dediler. Bundan dolayı elleri bağlandı ve lanetlendiler. Hayır, O’nun iki eli de açıktır, nasıl dilerse sarf eder.” (el- Mâide 5/64) ayetlerini serlevha ayetler olarak belirlemektedir.

Hadisleri de âdeti olduğu üzere öncelikle *Sahihayn*’dan seçmekte ve sadece “el” mevzuunda on dokuz rivayet kullanmaktadır. İlk rivayeti Enes b. Mâlik’ten nakledilen şu hadistir: “Allah, kıyamet günü insanları toplar. Onlar da üzüntü içerisinde ‘Biri, Rabbimizle aramızda şefaathçi olsa da şu durumumuzdan bizi kurtarsa’ derler ve Adem’e (as) gelip, “Sen insanların babası Ademsin! Allah seni خَلَقَكَ اللَّهُ بِيَدِهِ eli ile yarattı, sana ruhundan üfledi ve meleklerle emretti de sana secde ettiler. Rabbin nezdinde bize şefaath et de şu durumumuzdan bizi kurtar.” derler.¹³⁰ Bu rivayet ve farklı vecihleri hemen hemen tüm hadis kaynaklarında yer almaktadır.¹³¹

Beyhakî’nin bu konu başlığı altında kullandığı ilk yedi rivayette de “Âdemi eliyle yarattı.” cümlesi yer almaktadır. Daha sonraki dört rivayet “Allah, Adn cennetini yarattı ve ağaçlarını kendi eliyle dikti.” şeklindedir.¹³² Bazı rivayetlerde eliyle yarattığı şeyler arasında “Adem, Tevrat, Firdevs ve kalem” de bulunmaktadır.¹³³ Beyhakî, daha sonra Ebû Hüreyre tarafından nakledilen şu rivayeti aktarmakta “Rabbimiz mahlûkatı yaratmadan önce kendi eliyle şunu yazmıştır: Rahmetim, gazabımı geçmiştir.” ve kalamcılarının konu hakkında görüşlerini özetlemektedir. Ona göre kalam âlimleri farklı ayetlerde geçen “yed” sıfâtına şu anlamları vermektedir: Kuvvet, güç, mülk, kudret nimet, iyilik ve ihsan. Bazen de yed sıfâtı ifadeyi güçlendirmek için sıla olarak kullanılmaktadır.¹³⁴

Beyhakî, kalamcılarının yorumlarını bu şekilde aktardıktan sonra, “Ey iblis! Ellerimle yarattığıma seni secde etmekten alıkoyan nedir.” (el-Sâd 38/75) ayetindeki “yed” kelimesi ile ilgili açıklamalar yapmaktadır. Ona göre “yed”i organ olarak anlamak caiz değildir. Çünkü Allah tektir. O’nun parçalanması, bölümlenmesi, organlardan oluşması muhaldir, dü-

130 Buhârî, “Tevhîd”, 19-24.

131 Müslim, “Kader”, 15; Ebû Abdillâh Ahmed İbn Hanbel, *Müsned* (Kahire: Müessesetü Kur-tuba, ts), 3: 152; İbn Mâce, “Zühd”, 37.

132 Hâkim, *Müstedrek*, 2: 462.

133 Ebû’l-Hasan Ali b. Ömer ed-Dârekutnî, *es-Sifât*, thk. Abdullah el-Guneymân (Medine: Mektebetü’l-dâr, 1402/1982), 26.

134 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 453-454.

şünülemez. Yine bu ayetteki “yed” kelimesine güç, mülkiyet, nimet, sıla gibi manalar vermekte doğru değildir. Bu ayetteki “yed” sıfâtına bu manalar verilirse Allah'ın velisi Âdem (as) ile düşmanı şeytan arasında bu nitelikler ortaklaşa söz konusu olur ve Adem'in (as) şeytana üstünlüğü ortadan kalkar. Dolayısıyla burada “yed” kelimesine bu manalar verilemez. Adem (as) ile İblis arasında olduğu gibi “yed” kelimesinin üstünlüğü ifade ettiği yerlerde sadece sıfât olarak anlaşılması mümkündür. Bu şekilde kullanıldığı yerlerde “yed” kelimesine oradaki sıfâta bağlı olarak bir anlam verilebilir. “Keramet ağacını cennetlikler için kendi eliyle dikti, Tevrat'ı kendi eliyle yazdı.” gibi rivayetlerdeki “yed” kelimesi de sıfât olarak anlaşılabilir ve durumuna uygun şekilde anlamlandırılabilir.

Beyhakî, rivayetlerdeki “yed” kelimesinden maksadın “el” olmadığını; bu sıfâtle mülk, kudret, rahmet ve nimetin kastedildiğini, bazen de bu kelimenin ifadeyi güçlendirmek için sıla olarak kullanıldığı ifade etmektedir.¹³⁵

Beyhakî, “yed” konusunda en son şu rivayeti nakletmektedir: “Allah'ın eli, hâkim hüküm verirken onunla beraberdir.”¹³⁶ Burada “yed” ile Allah'ın yardımı ve desteğinin, hâkimin yanında olduğu kastedilmektedir.¹³⁷

Beyhakî, “yed” sıfâtından sonra “keff/avuç” sıfâtını işlemektedir. Bu konudaki rivayetleri peş peşe serdettikten sonra “Bütün yeryüzü kıyamet gününde onun avucundadır. Gökler onun sağ elinde dürülmüş vaziyettedir.” (ez-Zümer 39/67) ayeti ile konu hakkındaki rivayetleri bitirmektedir.¹³⁸ Burada da kelimelerden şu nakillerde bulunmamaktadır. Kitap ve sahih sünnette zikredilen dürmek, almak, kabzetmek, infak etmek, mesh etmek gibi ifadeler zâtî sıfâtlarla alakalıdır ve bunlardan kesinlikle dokunma ve temas anlamı çıkarılmaz. “Kabz” ifadesi Allah'a nispet edildiğinde almak, mâlik olmak, sahip olmak ve kudret anlamlarına gelmektedir. “Filanca benim avucumdadır.” dendiğinde, “O kişi benim kudretimin altındadır.” denilmektedir. Yine insanlar, “Her şey Allah'ın avucundadır.” derken her şeye Allah'ın mâlik olduğunu ve onun kudretinin her şeyi kuşattığını söylemektedirler. “Bütün dünya kıyamet günü onun avucunda,

135 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 453.

136 İbn Hanbel, *Müsned*, 5: 414.

137 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 458.

138 Beyhakî, *el-Esmâ ve's-sifât*, 468-469.

gökler de dürülmüş olarak onun elindedir.” (ez-Zümer 39/67) ayeti şu şekilde anlaşılmaktadır: Yeryüzü kıyamet günü O’nun gücüyle, kudretiyle yok olacaktır. Göklerin dürülmesinden eğilip, bükülmek değil; göklerin yok olması anlaşılmaktadır. لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ “Ebetteki onu sağ tarafından yakalardık.” (el-Hâkka 69/45) ayetindeki “yemîn” onu kuvvetle ve kudretle yakalardık; ya da onun kuvvetini ve kudretini alırdık; ya da onu tasarruf yapamaz hale getirirdik, şeklinde anlaşılmaktadır.¹³⁹

Rivayetlerde geçen كَلَّمَا يَدَيْهِ يَمِينِ “O’nun iki eli de sağdır.”¹⁴⁰ cümlesindeki iki elden, O’nun noksanlıktan münezzehe olduğu ve kemal sıfatlarına sahip olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴¹

فِي كَفِّ الرَّحْمَنِ “Rahmanın avucundadır.”¹⁴² cümlesi kelimeler tarafından “O’nun mülkü ve hükümleri altındadır.” şeklinde anlaşılmaktadır. Aynı şekilde بِكَفِّ الْإِلَهِ “İlahın avucundadır.”¹⁴³ sözü de, “İlahın mülkü ve kudretindedir.” şeklinde yorumlanmaktadır. Merfu rivayetlerle nakledilen “Allah’ın sağı doludur.” cümlesinden de, Allah’ın nimetlerinin bolluğu kasdedilmektedir.¹⁴⁴

Beyhakî, “parmak” ile ilgili rivayetleri¹⁴⁵ serdettikten sonra bu rivayetlerden Allah’ın kudretinin, yüceliğinin ve azametinin anlaşıldığını nakletmektedir.¹⁴⁶

Beyhakî’nin “yed”, “yemin”, “keff”, “isba” gibi sıfatlarla ilgili görüşleri kısaca böyledir. Beyhakî’den önce Ehl-i hadîs’in söz konusu sıfatlarla ilgili görüşleri benzerdir. Onlara göre Allah’ın eli vardır ve inkâr edilemez. Herhangi bir yaratılmışın eline benzetilemez. Elin keyfiyeti sorgulanamaz. Her ne şekilde olursa olsun te’vîl edilip, yorumlanamaz. Ehl-i hadîs’ten İbn Mende (ö. 395/1004), Allah’ın gerçek iki eli olduğu söylerken;¹⁴⁷ İbn Huzeyme (ö. 311/923) bu sıfatları te’vîl edenlerin kâfir oldu-

139 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 470.

140 Ebû Muhammed el-Begavî, *Şerhu’s-sünne* (Beirut: Mektebü’l-İslâmî, 1983), 10: 64.

141 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 471.

142 Müslim, “Zekât”, 63.

143 İbn Fûrek, *Müşkilü’l-hadîs ve beyânühü*, 1: 79.

144 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 472.

145 Buhârî, “Tevhîd”, 19.

146 Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sifât*, 477.

147 Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk İbn Mende, *er-Redd ‘ale’l-Cehmiyye*, thk. Muham-

ğunu belirtmekte,¹⁴⁸ bu sıfatların te'vîl edilmeyeceğini söyleyen İbn Kuteybe (ö. 276/889), "İki eli de sağdır." rivayeti ile ilgili Beyhakî ile aynı görüşleri dillendirmektedir.¹⁴⁹ Beyhakî'nin muasırı Buhârî şarihi İbn Battâl (ö. 449/1057) ise "yed" in zâtî sifât olduğunu ısrarla vurgulamakta, onun kudret ve nimet olarak yorumlanamayacağını ifade etmektedir.¹⁵⁰ Beyhakî sonrası Ehl-i hadîs'in konuya yaklaşımına gelince; Nevevî (ö. 774/1372), bu sıfatlara yorumsuz iman etmeyi savunanlar ve bu sıfatları yorumlayanlar olmak üzere iki gruptan bahsetmekte ve onların görüşlerini aktarmaktadır.¹⁵¹ İbn Hacer (ö. 852/1448) ise isim vermeden konu hakkında Beyhakî'nin görüşlerini aynen nakletmektedir.¹⁵² Bedrüddîn Aynî (ö. 855/1451) bu sıfatların te'vîl edilebileceğini söyleyerek, te'vîllerini de yapmaktadır.¹⁵³

Beyhakî, "yed" ve onunla alakalı olarak "keff", "yemin", "isba" gibi sıfatları ayetlerle ve hadislerle tespit ederek, bunların zâtî sifât olduğunu vurgulamakta; teşbihten kaçınarak bu sıfatları te'vîl etmektedir. O, yed kelimesini, güç, kuvvet, kudret, nimet, ihsan gibi manalarla açıklamakta, bazen de sıra olarak cümledeki ifadeyi güçlendirmek için kullanıldığını beyan etmektedir. O, yaptığı te'villeri desteklemek için kelimcilerden nakiller aktarmakta, Arap şiirinden örnekler vermektedir.

Sonuç

Beyhakî, hicrî beşinci asırda yaşamış, hadisçiliğiyle şöhret bulmasının yanında, fıkıh, kelim gibi alanlarda da tebarüz etmiştir. İslâmî ilimlerde, etkileri günümüze kadar devam eden hadis, fıkıh ve kelim hocalarından ders almıştır. İslâmî ilimlerin hemen her dalında birçok eser telif etmiştir. İslam dünyasındaki bâtinî fikirlerden, itikâdî ve fikhî mezhepler arası sert tartışmalardan etkilenmiş, eserlerini telif ederken aktüel dini meselelere kayıtsız kalmamıştır. O, temel hadis kaynaklarının tasnif edilmesinden iki asır sonra ve eser karizmalarının oluşmaya başladığı bir

---

med Nâsır el-Fakîhî (Pakistan: Mektebetü'l-eseriyye, ts), 34.

148 İbn Huzeyme, *Kitâbü'tevhîd*, 67.

149 Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, ts), 197.

150 İbn Battâl, *Şerh*, 10: 437.

151 Nevevî, *Minhâc*, 16: 204.

152 İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, 13: 394.

153 Aynî, *'Umdetü'l-kârî*, 25: 104.

dönemde, senedli rivayetlerden oluşan bir hadis kitabı telif etmiştir. Bu yönüyle de klasik hadis musanniflerinin son temsilcilerindendir.

Hadis ilmine hâkimiyeti, Şâfiî fıkhındaki etkinliği ve Eş'arî ekolündeki rolü eserlerinde bariz bir şekilde görülmektedir. Onun *el-Esmâ ve's-sıfât* adlı eseri hadis ve kelimelerine vukûfiyetini gösteren güzel bir örnektir. Beyhakî, bu eserde Allah'ın isim ve sıfâtlarını geniş bir perspektifte değerlendirmektedir. Eser, Allah'ın isimleri ve sıfâtları üzerine inşa edilmekte, türünde önemli bir boşluğu doldurmakta, detaylı bilgiler içermektedir. Eserde isimler, özgün başlıklar altında kategorize edilmekte, sıfâtlar da zâtî ve fiili olmak üzere iki grupta ele alınmaktadır.

Beyhakî, *vech*, *'ayn*, *yed* gibi haberî sıfâtlarla ilgili tafsilatlı açıklamalar yapmaktadır. Haberî sıfâtları, zâtî sıfât olarak kabul etmekle birlikte; *istivâ*, *kurb* gibi sıfâtları fiili sıfâtlar içerisinde değerlendirmektedir. Haberî sıfâtlarla ilgili görüşleri de temel olarak Ehl-i hadîs çizğine uygundur. Ehl-i hadîs, Kur'an'da ve sünnette bahsi geçen ve Allah'a nispet edilen müteşâbih lafızları aynen kabul etmekte, onları asla te'vîl etmemektedir.

Bu sıfâtların te'vîl edilmesi konusunda, Beyhakî Ehl-i hadîs çizgisinden ayrılmaktadır. İlk dört asırda, haberî sıfâtların te'vîl edilmesine Ehl-i hadîs şiddetle karşı çıkmış, hatta haberî sıfâtları te'vîl edenleri küfürle özdeşleştirenler bile olmuştur. Hattâbî ile birlikte, sınırlı da olsa bu sıfâtların te'vîl edilebileceğine dair bir anlayış neşet etmiştir. Ehl-i hadîs ekolünün önemli temsilcilerinden birisi sayılan Beyhakî, bu sıfâtları Kur'an ve sünnet temelinde değerlendirmenin yanında, bunlarla ilgili kelimelerin te'villerini aktarmakta, bazen onların açıklamalarının ötesinde kendi görüşlerini ifade etmektedir. Onun bu noktada dikkat ettiği en önemli husus teşbihten kaçınmaktır. Bu maksatla, teşbîhi çağrıştıracak anlayıştan uzaklaştığı ve bu sıfâtları yorumladığı görülmektedir. O, "*vech*" sıfâtını zât, rıza, rahmet; "*'ayn*" sıfâtını gözetim altında tutma, görme, koruma, kollama vb. manalarda te'vîl etmektedir. Ona göre, "*'ayn*" sıfâtı temsilîdir. Allah'ın gizli açık her şeyi görebileceğini ve O'nun her türlü noksanlıktan münezze olduğunu ispat etmektedir. "*Yed*" sıfâtını da güç, kuvvet, kudret, nimet, ihsan gibi kelimelerle açıklamaktadır.

Beyhakî, bu eser özelindeki görüşleriyle Ehl-i hadîs'in haberî sıfâtlara yaklaşımındaki temel paradigmadan ayrılmış, kendisinden sonra da Ehl-i hadîs'e kaynaklık etmiştir. Ondan asırlar sonra yaşayan meşhur hadisçiler, onun görüşlerini naklederek, bu eserine ve açıklamalarına atıf yapmışlardır.

Kaynakça

Akyüz, Ali. "İmam Buhârî'nin Yabancı Tesirlere Karşı Tavrı ve Bunun Eserlerine Yansıması". *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 11 (2003): 163-174.

Altunova, M. Fatih. *Beyhakî ve Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Hadis İlmindeki Yeri*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi, 2005.

Aruçi, Muhammed. "el-Esmâ ve's-sıfât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11: 420-421. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Aşıkkutlu, Emin. "Buhârî Döneminde İmanla İlgili Yaklaşımlar ve *Sahîh*'inin İmân Bölümü Çerçevesinde Buhârî'nin İmân Yaklaşımı". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (2000): 59-83.

Atmaca, Veli. "Beyhakî İlmi Hüviyeti ve Hadis İlimlerinde 'Tür Edebiyatına' Katkısı". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2006): 157-174.

Atmaca, Veli. "Beyhakî'nin Kitabü'd-Deavâti'l-Kebîri ve Konulu Hadis Edebiyatı Açısından Değeri". *EKEV Akademi Dergisi* 30 (2007): 129-140.

Atmaca, Veli. *Ebû Bekir Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî ve Kitâbü'd-Deavâti'l-Kebîr'inin Tahkiki ve Tahrici*. Doktora Tezi, Harran Üniversitesi 1997.

Aydın, Ömer. "Haberî Sıfatları Anlama Yolları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1999): 134-158.

Aynî, Bedrüddîn. *'Umdetü'l-kârî şerhu sahîhi'l-Buhârî*. 25 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l- 'Arabî, ts.

Begavî, Ebû Muhammed. *Şerhu's-sünne*. Beyrut: Mektebü'l-İslâmî, 1983.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *el-Esmâ ve's-sıfât*. Thk. Ebû Abdurrahman Fuâd b. Serrâc. Kahire: el-Mektebetü't-tevfikiyye, ts.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed. *es-Sünenü'l-kübrâ*. Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2003.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *Halku ef'âli'l-'ibâd ve'r-red 'ale'l-Ceh-*

miyye ve ashâbi't-ta'tîl. Thk. Abdurrahman Umeyra. Riyad: Dârü'l-meârif, ts.

Buhârî, Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*. B.y: Dâru tavkî'n-necât, 1422/2001.

Bulut, Zübeyir. *Haberî Sıfâtlar Anlama Yöntemleri ve Yorumlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.

Çakın, Kamil. "Kitâbü't-Tevhidin Bâb Başlıklarına Göre Buhârî'nin Tevhîd Anlayışı". *Dini Araştırmalar* 7/20 (ts.): 425-432.

Çelebi, İlyas. "Sıfât". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37: 100-106. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Çelik, İbrahim. "Kur'ân'da Haberi Sıfâtlar ve Mukâtil b. Süleyman'a İsnad Edilen Teşbih Fikri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/2 (1987): 151-159.

Dahhâk, Ebû Bekir İbn Ebî Asım. *es-Sünne*. Thk. Muhammed Nasuriddin Elbânî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1400/1980.

Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer. *es-Sıfât*. Thk. Abdullah el-Gu-neymân. Medine: Mektebetü'd-dâr, 1402/1982.

Dımeşkî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed. *Tabakatü 'ulemâi'l-hadîs*. Thk. Ekrem el-Bûşî. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 1996.

Ebû Dâvûd, Süleyman. *Sünen*. M. Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: Mektebetü'l-asriyye, ts.

Ebû Hanîfe, Numan b. Sâbit. *Fıkh-ı Ekber: Aliyyü'l-Kâri Şerhi*. Trc. Yunus Vehbi Yavuz. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî. *el-Müstedrek 'ale's-sahîhayn*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1990.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed en-Neysâbûrî. *Ma'rifetü 'ulûmi'l-hadîs*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-'ilmiyye, 1977.

Halid Rabat - Seyyid İzzet - Muhammed Abdüttevâb. *el-Câm'u li 'ulûmi'l-imâm Ahmed*. B.y: Dârü'l-felâh, 2009.

Hatîb el-Bağdâdî. *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye*. Medine: Mektebetü'l-'ilmiyye, ts.

Hattâbî, Ebû Süleyman Muhammed. *A'lâmü'l-hadîs fî şerhi sahîhi'l-Buhârî*. Thk. Muhammed b. Sa'd b. Abdurrahmân. 4 Cilt. Mekke: y.y, 1409/1988.

Hicrânî, Ebû Muhammed Tayyib. *Kılâdetü'n-nahr fî vefeyâti a'yânî'd-dehr*. 6 Cilt. Cidde: Dârü'l-minhâc, 2008.

Işık, Kemal. *Mu'tezile'nin Doğuşu ve Kelâmî Görüşleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1967.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah. *Câmi'ü beyânî'l-ilm ve fadlih*. Thk. Ebü'l-Eşbâl ez-Züheyrî. 2 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru ibni'l-Cevzî, 1994.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah. *el-İstizkâr*. Thk. Salim Muhammed Ata. 9 Cilt. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 2000.

İbn Battâl, Ebü'l-Hasan. *Şerhu sahîhi'l-Buhârî*. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 2003.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *Kitâbü'l-musanef fi'l-ehâdîsi ve'l-âsâr*. Thk. Kemal Yusuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-rüşd, 1409/1989.

İbn Ebî'd-Dünyâ, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Fercu ba'de's-şiddeti*. Mısır: Dârü'r-reyyân, 1998.

İbn Fûrek, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan. *Müşkilü'l-hadîs ve beyânühü*. Thk. Musa Muhammed Ali. Beyrut: Âlemü'l-kütüb, 1985.

İbn Hacer, Ebü'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalânî. *Fethü'l-bârî şerhu sahîhi Buhârî*. Thk. M. Fuad Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dârü'l-marife, 1379/1959.

İbn Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddin. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâi en-nâi'z-zamân*. Thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dâru sâdir, 1990.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *er-Redd ale'l-Cehmiyye ve'z-zenâdika*. Thk. Sabri Selâme Şahin. Dârü's-sebâti li'n-neşr, ts.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed. *Müsned*. Kahire: Müessetü Kurtuba, ts.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed. *Kitâbü't-tevhîd ve isbâti sıfâti'r-Rabbi azze ve celle*. Beyrut: Dâru ibn Hazm, 2004.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vîlü muhtelifi'l-hadîs*. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-'ilmiyye, ts.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed. *Sünen*. M. Fuad Abdülbâkî. B.y: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.

İbn Mende, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk. *er-Redd 'ale'l-Cehmiyye*. Thk. Muhammed Nâsır el-Fakîhî. Pakistan: Mektebetü'l-eseriyye, ts.

İbn Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddîn. *et-Tavzîh li şerhi câmi'i's-sahîh*. Dımeşk: Dâru'n-nevâdir, 2008.

İbn Nümeyr, Nasûriddîn el-İskenderânî. *el-Mütevârî 'alâ terâcümi ebvâbi'l-Buhârî*. Thk. Salahaddîn Ahmed. Kuveyt: Mektebetü'l-muallâ, ts.

İbnü'l-Cevzî, Cemâlüddîn Abdurrahmân. *el-Mevdû'ât*. Thk. Abdurrahman Muhammed Osman. 3 Cilt. Medine: el-Mektebetü's-selefiyye, 1966.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali. *Def'u şübheti't-teşbîh bi ekeffi't-tenzîh*. Thk. Hasan es-Sekkâf. Ürdün: Dâru'l-imâm en-Nevevî, 1413/1992.

İlhan, Avni. "Bâtıniyye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5: 190-194. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Kâdî İyâz, Ebü'l-Fadl. *İkmâlü'l-mu'lim bi fevâ'id-i Müslim*. Mısır: Dâru'l-vefâ, 1998.

Kandemir, Yaşar. "Beyhakî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6: 58-61. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed. *İrşâdü's-sârî li şerhi sahîhi'l-Buhârî*. Mısır: Matbaatü'l-kübrâ, 1323/1905.

Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-'Arabî, ts.

Kırbaçoğlu, Hayri. *Ashâbü'l-Hadise Göre Allah'ın Sıfâtları Problemi*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.

Kırış, Şemseddin. "Beyhakî'nin Delâilü'n-Nübüvve Adlı Eserinin Kaynakları". *Usul İslam Araştırmaları Dergisi* 23 (2015): 95-126.

Koçyiğit, Talat. *Kelamcılarla Hadisçiler Arasındaki Münakaşalar*. An-

kara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1984.

Makdîsî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn. *Şerhu sünen-i Ebî Dâvûd*. Thk. Halid Rabat. 20 Cilt. Mısır: Dârü'l-felâh, 2016.

Mâlik, Mâlik b. Enes b. *el-Muvattâ*. Thk. Muhammed Mustafa el-Azami. 8 Cilt. Birleşik Arap Emirlikleri: Müessesü Zâyed b. Sultan, 2004.

Ma'mer b. Râşid, Ebû Amr. *el-Câmi'*. Thk. Habîbürrahmân el-A'zamî. Pakistan: el-Meclisü'l-ilmî, 1403/1987.

Mükâtil b. Süleyman, Ebü'l-Hasan. *Tefsîru Mukâtil b. Süleyman*. Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte. Beyrut: Daru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1423/2002.

Müslim, Ebü'l-Hasan İbnü'l-Haccâc. *el-Câmi'u's-sahîh*. Thk. M. Fuat Abdülbâkî. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, ts.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed. *Sünen*. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-risâle, 2001.

Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya. *el-Minhâc şerhu sahîh-i Müslim ibni Haccâc*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, 1392/1972.

Nuaym b. Hammâd, Ebû Abdullah Muâviye b. Hâris. *Kitâbü'l-fiten*. Thk. Semîr Emin ez-Zührî. Kahire: Mektebetü't-tevhid, 1412/1992.

Önal, Recep. "Kelam Tarihinde Haberî Sifâtlara Yaklaşımlar ve Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin Konuya Bakışı". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 14/2 (2016): 376-407.

Özafşar, Mehmet Emin. *Hadis ve Kültür Yazıları*. Ankara: Kitâbiyât, 2005.

Özaydın, Abdülkerim. "Nizâmiye Medresesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33: 188-191. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Özpinar, Ömer. *Hadis Edebiyatının Oluşumu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.

Özpinar, Ömer. "Hadis İlminin Gelişim Dönemi". *Hadis*. Ed. Zişan Türcan. 86-133. Ankara: Grafiker, 2016.

Râmehürmüzî, Ebû Muhammed Abdurrahmân. *el-Muhaddisü'l-fa-sıl beyne'r-râvî ve'l-vâî*. Thk. Muhammed Accâc Hatib. Beyrut: Dârü'l-fikr,

1984.

Râzî, Ebû Abdullah Muhammed Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-türâsi'l-'Arabî, 1420/1999.

Sübkî, Tâcüddîn Abdülvehhâb. *Tabakatü's-Şâfi'ıyyeti'l-kübrâ*. Thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî. 10 Cilt. B.y: Hicru li't-tibâati ve'n-neşr, 1413/1992.

Süyûtî, Abdurrahmân Celâleddîn. *ed-Dibâc 'alâ sahîhi Müslim ibni Haccâc*. Thk. Ebû İshâk el-Huveynî. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru ibn Affân, 1416/1996.

Temiz, Rabia Zahide. "İbn Huzeyme'nin 'Kitabu't-Tevhîd' Adlı Eseri Çerçevesinde Allah'ın Vech Sıfâtı ile İlgili Görüşleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2015): 113-139.

Tirmizî, Ebû İsa. *Sünen*. Ahmed Muhammed Şakir. Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975.

Topaloğlu, Bekir. "Allah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 471-498. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Topaloğlu, Nuri. "Beyhakî Hayatı Eserleri ve Şahsiyeti". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983): 333-347.

Topaloğlu, Nuri. "Beyhakî'nin Kitabü'l-Kaza ve'l-Kaderi". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1994): 301-317.

Yıldırım, Enbiya. "Beyhakî ve Hadis Rivayetinde Rüyaya Verdiği Değer". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2011): 169-190.

Yiğit, Eyüp. *İmam Beyhakî'nin Hayatı ve İtikâdî Görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Van Yüzüncüyıl Üniversitesi, 2013.

Yurdagür, Metin. "Haberî Sıfâtları Anlamada Metot". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983): 246-264.

Yücel, Ahmet. *Hadis Tarihi*. 40. Bs. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018.

Yücesoy, Hayrettin. "Mihne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30: 26-28. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.

Beyhakî'nin *el-Esmâ ve's-Sifât* Adlı Eseri Özelinde Ehl-i Hadîs'in
Haberî Sifât Anlayışına Farklı Bir Yaklaşım

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh. *el-'Arşu*. Thk. Muhammed b. Halife
et-Temîmî. 2 Cilt. Medine: İmâdetü'l-bahsi'l-ilmîyyi, 2003.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhî-
ri ve'l-a'lâm*. Thk. Beşşar Avad Maruf. 15 Cilt. B.y: Dârü'l-garbi'l-İslâmî,
2003.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh. *Tezkiratü'l-huffaz*. 4 Cilt. Beyrut:
Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1998.

Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 8 Cilt. B.y: Dârü'l-İlim, 2002.